

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2021	ss.	56-77
Gönderi Tarihi	29.09.2021	Cilt	3	DOI	10.51177/kayusoder.1001894
Kabul Tarihi	06.12.2021	Sayı	2		
Online Yayın Tarihi	31.12.2021	Ay	Aralık		

Liberal muhafazakârlıktan muhafazakâr demokrasiğe: Türkiye’de yeni muhafazakârlık*^Δ

From liberal conservatism to conservative democracy: Neoconservatism in Turkey

 Deniz Alca¹

Öz

Farklı alanlarda çalışan birçok akademisyen, değişik ekoller içinde yer alan birçok düşünür, sağ ve sol ideolojileri benimsemiş birçok siyasetçi, 1970’lerin başından beri dünyanın yönü, sınırları, kapsamı ve içeriği bakımından üzerinde bir türlü uzlaşılabilen bir dönüşüm içinde olduğundan bahsetmektedir. Bu çalışmanın amacı, bahsedilen dönüşümün, siyasetin yeniden yapılandırılması başlığında, Türkiye örneği etrafında incelenmesidir. Çalışmada, siyasetin yeniden yapılandırılmasının, yeni hegemonyanın esaslı bir bileşeni olan, yeni-muhafazakârlığın ilkeleri etrafında geliştiği, yeniden yapılandırma olarak tarif ettiğimiz sürecin ise Türkiye için Turgut Özal’la beraber başladığı öne sürülmektedir. Bu süreç, çalışmada Özal dönemi olarak anılacak; hegemonyanın Türkiye’ye özgü ulusal popüler programı ise Özalizm olarak adlandırılacaktır.

Türkiye’de siyasetin yeniden yapılandırılması meselesi, yeni bir hegemonya ve buna entegre olma süreciyle ilişkili/bağımlıdır. Dolayısıyla çalışmada yeni hegemonya ve onun kurucu unsuru olan yeni muhafazakarlık ağırlıklı olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Muhafazakârlık, Dönüşüm, Siyasetin Yeniden Yapılandırılması, Hegemonya, İki Ulus Hegemonik Proje

Abstract

Many academics working in different fields, many thinkers from other schools, and many politicians who have adopted right and left ideologies have mentioned that since the beginning of the 1970s, the world has been undergoing an irreconcilable transformation in terms of its direction, borders, scope, and content. This study aims to examine the mentioned transformation in the context of the restructuring of politics around the example of Turkey. In the study, it is argued that the restructuring of politics developed around the principles of neo-conservatism, which is an essential component of the new hegemony. The process we describe as restructuring

^ΔYazar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

* Bu çalışma 2012 yılında Prof. Dr. Aykut Çelebi Danışmanlığında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalında yapılan “Özal Döneminde Türkiye Siyasetinin Yeniden Yapılandırılması: Muhafazakâr Uyanış” adlı doktora tezinden üretilmiştir. Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, denizalca@karabuk.edu.tr

started with Turgut Özal for Turkey. This process will be referred to as the Özal period in the study, and the "national popular program" of hegemony specific to Turkey will be called Özalism.

The issue of restructuring politics in Turkey is related/dependent on a new hegemony and the process of integration into it. Therefore, the new hegemony and neoconservatism, which is its founding element, will be discussed in the study.

Keywords: Neoconservatism, Transformation, Restructuring of Politics, Hegemony, Two-Nation Hegemonic Project

1. Giriş

Bu çalışma, Türkiye siyasetinin 1980’lerden başlayarak 2000’lerin ilk çeyreğine kadar bir yeniden yapılanma sürecinden geçtiği ön kabulüne dayanmaktadır. Savımız, Türkiye siyasetinin yeniden yapılanması sürecini, yeni muhafazakâr ideolojinin belirlediği yönündedir. Çalışmanın amacı, bu savı, Türkiye siyasetinin son 30 yıllık dönemindeki muhafazakâr yeniden yapılanmayı, liberal muhafazakârlık ve muhafazakâr demokrasi temaları etrafında inceleyip açıklamaktır.

Elbette, siyasi muhafazakârlığın, ilk derli toplu ortaya konuş biçimi olan, modern muhafazakârlıktan günümüzün başat siyasal ideolojisi haline gelen yeni muhafazakârlığa doğru geçirdiği değişim hem Türkiye özelinde ve hem de dünya genelinde, siyasetin yeniden yapılanmasında oynadığı rol, ideolojinin üç yüzyıla yaklaşan tarihiyle, kapsamlı bir teorik çalışma olarak da incelenebilir. Ancak, siyasi muhafazakârlığın bu tarihsel ve teorik incelemesi, bizim asıl meselemizi oluşturan, Türkiye’de siyasetin muhafazakâr yeniden yapılanması, başlığını, muhafazakârlığın tarihsel gelişimini, sonuçları bakımından incelemenin bir aracına indirgemek olacaktır. Oysa belirlenen temalar etrafında, Türkiye siyasetinin, siyasal söylem düzeyinde yansıyan, muhafazakâr yeniden yapılanmasını, kullanılan kavram setleri ve referans verilen düşünüş biçiminin çevresinde ve beslendiği, yeni muhafazakâr çerçeveyi ortaya koyarak yapmak çok daha anlamlı olacaktır. Yeni muhafazakârlığı ve Türkiye’de yeni muhafazakârlığın incelenmesi ise bu kavram setleri ve referansların muhafazakâr gelenekte nereye denk düştüklerinin ve nasıl temellendirildiklerinin, dolayısı ile nasıl bir anlam sistemine ve siyasi yapıya işaret ettiklerinin incelenmesi ile ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu, bizim, muhafazakâr düşünce geleneğinin, doğrudan, çalışmanın ana meselesi ile ilgili olmayan detaylarını, objektif kıstaslara göre dışarıda tutmamızı sağlayacağı gibi, bizi, Türkiye’de siyasal muhafazakârlıkla ilgili, orijinal teorik üretimin yokluğundan kaynaklanabilecek, dönüp dönüp batı siyasal düşünce geleneğini tartışmak zorunluluğundan da kurtaracaktır.

2. Muhafazakâr düşüncenin 300 yıllık serüveni

Siyasetin yeniden yapılandırılmasını yeni muhafazakârlık üzerinden temellendirme nedenimizi net bir biçimde ortaya koyabilmek için, muhafazakârlık kavramını ve Türkiye’de muhafazakârlığın ne anlama geldiğini, genel çerçevesi ile de olsa incelemek gerekir.

Öncelikle genel anlamda muhafazakârlık ile başlarsak, kavramı tanımlamakla ilgili olarak karşımıza çıkan önemli bir güçlük, muhafazakâr düşüncenin, ortaya çıktığı günden bugüne, geçirdiği değişim sonucu neyin düşüncenin genel çerçevesine dâhil ve neyin artık onun sınırlarının dışında kaldığının tam olarak saptanamamasından ileri gelmektedir. Gerçekten de Yargıç Oliver Wendell Holmes özgün bir mutlulukla, “söz berrak ve değişmemiş bir kristal değildir; o yaşayan bir düşüncenin derisidir ve rengi ve içeriği içinde kullanıldığı durum ve zamana göre fazlasıyla değişir,” diye yazarken aklındaki muhafazakârlık olabilirdi (Rossiter, 1962, s. 6).

2.1. Geleneksel muhafazakârlık reaksiyoner muhafazakarlık

Her ne kadar muhafazakarlık imgesel canlılığını yukarıda bahsedilen muğlaklığından alıyor olsa da ortaya çıkabilecek kavram karmaşalarını aşabilmek için muhafazakârlığı ve muhafazakârlık kavramsallaştırmalarını genel çerçeveleri ile dönemselleştirmekte yarar vardır.

Öncelikle Reaksiyoner muhafazakarlığa bakarsak reaksiyoner muhafazakarlığın esas olarak karşı devrimci ve görece kısa bir dönemi kapsadığını söyleyebiliriz. Reaksiyoner muhafazakarlık, tarihsel olarak modern muhafazakarlıkla kesişse bile, düşünsel olarak onun gerisine düşer.

Geleneksel muhafazakarlık ise, Türkiye’de akademik ve entelektüel yazında zaman zaman modern muhafazakarlık yerine kullanılıyorsa da reaksiyoner ve modern muhafazakarlığın, tarihsel olarak gerisine düşen feodal düşüncenin altın çağ mitlerine dayalı ve genellikle bu altın çağlara dönerek, burada terk edilen geleneklerin yeniden benimsenmesi ile sistemin ıslah edilebileceğini vaaz eden bir politik yaklaşımdır

2.2. Modern muhafazakarlık

Modern muhafazakarlığın kurucusu olarak kabul edilen Edmund Burke, bir Whig ve İngiliz Parlamentosu’nun ateşli bir savunucusudur. Burke’ün Fransa’daki devrimi amansızca eleştirdiği *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler* adlı eseri haklı olarak bilinçli muhafazakar prensiplerin ilk ve en büyük ifadesi olarak kabul edilir (Rossiter, 1962, s. 16). Burke (Burke, 1986) muhafazakar düşünceye temel oluşturan bu eserinde Aydınlanma düşüncesi ve yani bilimi ve bunların yöntemi ve uygulama ve bu uygulamaların toplumsal ve politik yapı üzerindeki etkilerini şiddetli biçimde eleştirmiştir ancak bilinen dünyayı etkileyen ve dönüştüren bir başka etmeden hemen hemen hiç bahsetmez: Ekonomik hayat ve teknolojik gelişmeler. Feodal yapının ve ona has üretim biçiminin yerini bir yeniye bıraktığı adeta görmezden gelinmiştir.

Muhafazakar düşünce en az büyük çelişkisi Fransız devriminin devrimci idealleri kadar hızla yayılmıştır. Muhafazakar düşüncenin bu hızlı yükselişi, onun “ne”liğini önemli ölçüde etkilemiş; hem kelimeyi etimolojik olarak hem de kavramı siyasi anlamı açısından muğlaklaştırmıştır. Burada muhafazakarlığın etimolojisi üzerinde durmadan siyasi bir kavram olarak modern muhafazakarlığın ne olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Muhafazakar düşüncenin temel geleneği birbirine bağlı üç merkezi öğretiye dayanmaktadır. Bu öğretiler; gelenekselcilik, siyasi kuşkuculuk, kurum ve uygulamalara saygıdır.

Gelenekçilik öğretisi; Muhafazakar düşüncenin çatısını kuran öğretilerdir. Değişim-ilerleme ile gelişim-dönüşüm kavramları ve fikirleri arasındaki gerilim, gelenek üzerinden kurulmaktadır. Modern muhafazakarlık geleneği baskın olarak ulus düşüncesi üzerinden kurarken, yeni muhafazakarlık kesin olarak inanç üzerinden kurar. Gericilik ya da durağancılıktan farkını dönüşüm üzerinde kuran muhafazakarlığın, dayandığı gelenekçilik düşüncesinin anlam veremediği veya doğru bulmadığı değişiklikler, ani değişikliklerdir. Ani değişikliklerden daha sakıncalı bulduğu ise, sistematik ve vahşi biçimde cereyan eden devrimsel değişikliklerdir (Quinton, 1993, s. 244-268).

“Mannheim’a göre muhafazakarlık, gelenekselciliğin özgül tarihsel bir biçimini benimseyerek bunu mantıksal sonuçlarına ulaştırır. Gelenekselci davranışın basitçe biçimsel, yarı-gerici doğasından ötürü izlenebilir bir tarihi yokken, muhafazakar davranış, somut koşullara bağlı olarak doğup gelişen belirgin bir tarihsel ve toplumsal sürekliliğe sahiptir.” (Gökmen, 2003)

Gelenekçilik öğretisinin barındırdığı öğelerden biri siyasette, “siyasi bilgi”de devamlılığın savunulmasıdır.

Siyasal kuşkuculuk: Ortodoks muhafazakar görüşe göre, (elbette bir miktar daha liberal ya da çoğunlukla ancien regime’in muhafazakar anlayışına sıkışıp kalmış daha gerici yorumlar da bulmak mümkündür) “(A)yydınlanma devri düşünürlerinin belirli bazı öncüllerden yola çıkarak kurdukları rasyonel ahlakta olandan (insan doğası) olması gereken siyasi sistemleri çıkararak toplumsal sözleşme teorileri de tek bilgi kaynağı yaşantıya (deneye) dayanmadıkları için birer yanılsamadan ibarettir. Burke’ün “teori insanına” karşı eleştirisi, Hegel’in Fransız devrimcilerinin “soyut akıl”ını kınayışı ve Metternich’in “küstah insana” karşı alaycı tavrının her biri, siyasi soruya aklın, nihai olarak hakemlik edeceği iddiasını reddedişin, neredeyse üzerinde fikir birliği edilmiş biçimdir (Wolin, 1954, s. 1001).

Her ne kadar muhafazakar düşüncenin de kendisine ait bir “insan doğası” kabulü varsa da, o bu kabulün yüzyılların mirası ve birikimi sonucunda oluşmuş bir kanı olduğunu savunur, oysa Aydınlanma düşüncesi tamamen farazi bir insan ve onun doğasından bahsetmektedir, bunu evrensel değerlerle

harmanlayarak “iyi”yi, “doğru”yu yeniden tanımlamaya çalışmaktadır. Muhafazakâr düşüncenin meselesi, “(s)oyut anlamda insan değil, ‘doğal’ insan değil; doğal halinde ya da ideal bir toplum içinde öngörülebilir insan değil, tarihsel somutlukta insan(dır)” (Nisbet, 1990, s. 94). Ayrıca, muhafazakârların, insan doğası ile ilgili vardıkları kanı, onlara insanların bir ve aynı olmadıklarını vaaz etmektedir.

Bu özgün yaklaşım, muhafazakâr düşünceye, onu, reaksiyoner bir tavır olmaktan, bir düşünce akımı olmaya sıçratan perspektifi katmıştır. Var olanı korumaya dönük muhafazakâr tavrın, sofistike bir açılımını ortaya koymuştur. Zira var olan yasalara, kurumlara olan saygı ve güven muhafazakârlığın diğer merkezi öğretisini teşkil etmektedir (Quinton, 1993).

Var olan yasa ve kurumlara saygı: Muhafazakârlar, kesinlikle, teorisyenlerin masa başında üretip doğruluğuna, daha yerinde bir deyimle rasyonelliğine karar verdikleri yasalar ve kurumlardansa, zaman içinde oluşmuş ve süreç içinde varlığının faydasını, gerekliliğini ya da gereksizliğini ispat etmiş, yasa ve kurumları tercih ederler. Gelenekçilik ve var olan kurum ve yasalara olan güven, elbette bunların tersini savunanların taşıdığı mantığa da karşı çıkmaktadır. Değişimi ve bu değişimi yönlendirecek olan siyasal teorileri ortaya koyan ve savunanlar, evrensel değerler kabulü ile yola çıkmakta ve buna uygun olarak insanların genel ihtiyaçları, ilgileri ve davranış biçimleri üzerine tezler üretmektedirler. Bu belirlemelerin sonucunda ise bahsedilen evrensel değerlere uygun toplumsal düzenler kurmak istemektedirler. Bunu başarabilmek için ise var olan yasal ve kurumsal yapıyı tahrip etmek eğilimi içinde davranmaktadırlar. Oysa Muhafazakârlara göre, “seküler anlamı içinde ‘evrensel değer’ ifadesi tanımsızdır” (Yeşilyurt, 2002, s. 140).

Muhafazakârlık, her ne kadar dönemin düşünüş biçimini şiddetle eleştirse de ilhamını gerici de Maistre’den değil Whigci Burke’den alır; meselesi saf, basit ve bedeli ne olursa olsun bir özgürlük değil düzenlenmiş bir özgürlüktür (Rossiter, 1962, s. 18).

Modern muhafazakârlık, geleneksel değerlerin ve kurumlaşmış yapıların korunması, bunun karşısında soyut teorilere kuşku ile yaklaşma dışında, tüm toplumlar için ortak evrensel herhangi bir kabul ortaya koymamaktadır. Yine modern muhafazakârlar, içinde yaşadıkları dünyaya baktıklarında, doğu ya da batı; İslam ya da Hıristiyan medeniyetini değil, İngilizleri, Almanları, Fransızları vb. görürler ve korunması gereken geleneğin temelini buradan kurarlar. Din, toplumsallaşma süreçlerinden, ya da ulusu kuran veya bir arada tutan unsurlardan, kurumsallaşmış yapılardan yalnızca biri olarak ele alınır.

2.3. Yeni muhafazakarlık

Yeni muhafazakârlık kendini ve korunup savunulması gerektiğini öne sürdüğü değerleri modern muhafazakarlıktan farklı biçimde nerdeyse tamamen dinsel referanslarla tarif etmektedir. Örneğin, Edmund Burke; “insanlık veya akıl adına geleneksel Fransız adetlerinin bozulmasına nasıl karşı çıktysa, İngiliz kamu hukuku adına Hint ve İrlanda göreneklerinin bozulmasına da aynı şekilde karşı çıkmıştır” (Nisbet, 1990, s. 112). Oysa yeni muhafazakârlık, medeniyetin ve geleneğin tek ve meşru kaynağını Judeo-Hıristiyan öğretiye bağlayarak, tüm diğer, gelenek, görenek ve bunlar için öne sürülebilecek kaynakları geçersiz saymaktadır. Yeni muhafazakâr ideolojide, özellikle teosantrik hümanizm anlayışında yansıyan, evrensel ya da yeni muhafazakâr literatüre uygun olarak söylersek kozmolojik bir ilke mevcuttur. (daha fazla ayrıntı için bkz. W.R Harbour, 1982) İslam dininde de örnekleri bulunan bu öğretiye göre, insan (mikro kozmos) ve evren (makro kozmos) bir ve aynı ilke etrafında yaratılmış ve bağlanmışlardır. Muhafazakârlığın, her toplum kendine has olanı korumalıdır, temel tezi ile ciddi bir çatışkı yaratan bu yeni evrenselcilik, özellikle kültürel küreselleşmenin önünü açan bir yapı ihtiva eder.

Yeni muhafazakârlar, hem düşüncenin ana hatlarının kapitalist dünya içinde şekillenmesinden dolayı ve hem de tek ulus hegemonik projenin başarısızlığı sonucu daha işlevsel buldukları, “elitist eşitsizlikçilik” yerine, “dinamik eşitsizlikçiliği” tercih etmişlerdir. Dinamik eşitsizlikçilik, sınıf bağımlı olmayan karakteri nedeniyle toplumu boyuna kesen bir eksen, dolayısıyla iki ulus hegemonik projeyi oluşturabilmek içinde kullanışlı bir araç olarak öne çıkmıştır. Ayrıca toplumsallaşan bir muhafazakarlığın var edilmesi içinde elzemdir.

Yeni muhafazakâr ideolojinin eşitlik ve adalet anlayışı, oransal bir eşitlik tezi üzerine inşa edilmiştir. Bu tez, insanlar arasında doğal bir hiyerarşi olduğu inancına dayanır. Var olan bu doğal hiyerarşi nedeniyle de adil olan, herkese değerlerin, doğal olarak hak ettiği oranda paylaştırılmasıdır (Livingston, 1956, s. 642). Bunun ötesinde, muhafazakâr denge teorisi öğretisi, insanın kendi kaderini, bilinçli ve rasyonel olarak, kontrol edebilmesi ihtimalinin de reddine dayanır (Livingston, 1956, s. 643).

Geçen yüz yılın son çeyreği ve içinde bulunduğumuz yüzyılın ilk on yılını, neredeyse rakipsiz biçimde karakterize eden yeni muhafazakârlık, ne Fransız Devrimi öncesinde var olan geleneksel muhafazakârlıkla, ne devrim sonrası ortaya çıkan modern muhafazakârlıkla, ne Kıta Avrupası muhafazakârlığı ile ve hatta ne de içinde doğduğu toplum, yani Amerikan muhafazakârlığı ile belirgin ve kritik benzerlikler taşır. Yeni muhafazakârlığın, siyaset felsefesi ya da siyaset bilimi, ama daha çok ikisinin kesişiminde yer alan ve üzerinde en ciddi bilimsel ve düşünsel çabanın harcanmış olduğu modern muhafazakârlığın, Avrupalı kökenleriyle neredeyse tek bağlantısı, alt tür bir muhafazakârlık olarak sınıflandırılmış ve açılmış olan mülkiyet muhafazakârlığıdır.

Clinton Rossiter, mülkiyet muhafazakârlığını, “değişimin erozyonuna karşı savunacağı esaslı şeyleri –bu ister statü olsun, ister itibarı ister gücü olsun ister daha yaygın olan mal varlığı olsun– olan bireyin, takındığı tavidir,” (Rossiter, 1962, s. 8) şeklinde tanımakta ve bu sayılanların “kendisinden başka hiç kimse için esaslı bir şey olma zorunluluğu da yoktur,” (Rossiter, 1962, s. 8) diye eklemektedir. Bu yeni dönemde muhafazakârlık, adeta mülkiyet muhafazakârlığının ve denge teorisinin (Livingston, 1956, s. 643), siyasallaşmış iktidara gelmiş biçimidir.

Yeni muhafazakâr ideolojinin, genel çerçevesi aynı kalmakla beraber, her ülke için o ülkenin kendi özel koşulları doğrultusunda uyarlanarak kullanıldığı söylenebilir. Yeni muhafazakârlık simgelediği ahlak anlayışı, yasa ve düzen vurgusu, aile ve ailevi değerlere geri dönüşü özendirici yapı ve kendine has romantik özgürlük anlayışı (Van Der Pijl, 1998, s. 65-77) (Overbeek & Van Der Pijl, s. 12-15) ile toplumsal uzlaşının temellerini ve kaynağını yeniden tarif etmeye çalışmaktadır.

Yeni muhafazakâr ideoloji, Albert Wohlstetter, Irving Kristol, Richard Perle, Zalmay Khalilzad, Paul Wolfowitz ve bu isimlerin bir ekol olarak bir araya gelmesini sağlayan düşünsel çerçevenin temellerini atan Leo Strauss’un fikirleri çerçevesinde ele alındığında- ki bu isimler yeni muhafazakârlığın kurucuları olarak görülmektedirler- karşımıza çıkan manzara anlamlıdır. Bu isimlerin her biri, Türkiye’ye yeni hegemonik projenin uygulamaya konmasında özel önem atfetmiş, Türkiye’yle, herhangi bir dış politika meselesinin ötesinde meşgul olmuşlardır. (daha fazla ayrıntı için bkz. Perle, 1999) Türkiye’ye atfedilen özel önem ve sayılan isimlerin çoğunun Birleşik Devletler’le Türkiye arasında kurulması öngörülen Stratejik Müttefiklik meselesini, bizzat Türkiye’nin önemli siyaset adamlarıyla ve henüz bir siyasal partiye üye olmayan Turgut Özal’la istişare etmeleri dikkat çekicidir.

Turgut Özal’ın bu çizgiyi Türkiye toplumuna taşımaktaki en büyük başarısı, liberal muhafazakâr ruhu yaşamına taşıması ve bu sayede bir rol model oluşturabilmesidir. Özal, iki kamp arasındaki sınırdaki durabilmeyi ustalıkla başarmış hem liberaller için hem muhafazakârlar için, kendi düşünce ve özlemlerini yansıtan bir lider portresi çizmiştir.

2.4. Türkiye’de muhafazakarlık

Türkiye’de muhafazakârlığı tanımlamak, incelemek ve üzerine söz söylemek kendine has bazı problemler taşımaktadır. “Türk siyasi hayatında etkili olan fikir akımları üzerinde değerlendirici bir girişimde bulunmak, çoğu kez işin başından itibaren bir dizi ön teorik problemle yüklü olmuştur” (Köker, 2003, s. 274). İnceleme nesnesinin, ardında yatan tarihsel süreçlerin ve “ontolojiden epistemolojiye, ekonomiden siyaset ve hukuk alanlarına dek uzanan (...) felsefi” (Köker, 2003, s. 275) bir bütünün, sonradan ve çoğu zaman yalnızca “işe yarar” parçalarının benimsenmesi hem inceleme nesnesini “bizim” sayarak içerden bir analizi, hem “onların” kabul edip dışında durarak incelemeyi, imkânsız kılmaktadır.

Bu tespit uyarınca, Türkiye siyasi tarihine göz attığımızda ve onun etkilendiği, ürettiği ya da en azından biçimlendirdiği siyasal düşünceleri, belirlemeye çalıştığımızda ulusçuluk, İslamcılık,

çağdaşlaşma eğilimleri ve bunların yanında ya da üstünde, adının zikredilmesine bile gerek duyulmaksızın bir şemsiye gibi duran, muhafazakârlıkla karşılaşırız.

Ziya Gökalp’a göre Osmanlı’daki düşünce akımları incelenecek olursa, “görülür ki düşünürlerimiz ilkin çağdaşlaşmak (muasırlaşmak) gereğini duydular. III. Selim döneminde başlayan bu eğilime, II. Meşrutiyet’ten sonra İslamlik isteği katıldı. Son zamanlarda ortaya bir de Türkleşmek akımı çıktı” (Göka, 2003, s. 303). Aynı kapsamda Yusuf Akçura’nın, *Üç Tarzı Siyasette* tespit ettiği üç eğilim de Ziya Gökalp’inkilerle özdeşlik gösterir. Yusuf Akçura’ya göre Osmanlı düşüncesinde hâkim olan siyasi eğilimlerin;

“Birincisi, Osmanlı Hükümet’ine tabi muhtelif unsurları temsil ederek ve birleştirerek bir Osmanlı ulusu vücuda getirmek. İkincisi, hilafet hakkının Osmanlı Devleti hükümdarlarında olmasından faydalanarak, bütün İslamları söz konusu hükümetin idaresinde siyaseten birleştirmek. Üçüncüsü, ırka dayanan siyasi bir Türk ulusu teşkil etmek” (Göka, 2003, s. 303) tir.

Siyasi tarihimizde, düşünce üslupları olarak milliyetçilik ya da ulusçuluk, İslamcılık ve çağdaşlaşma ya da muasırlaşma, uzun bir geçmişe sahip olmalarının yanı sıra; bunların üst başlığı olarak adeta adı telaffuz edilmeksizin, orada olması şart koşulan muhafazakârlık, zaten bu sayılan eğilimlerden müteşekkildir. Konuyu bir de siyasi jargonda hemen her gün duymaya alışık olduğumuz kalıpla söze dökersek; “milli ve manevi değerlerimizi kaybetmeden modern dünyaya yetişmek”. Türkiye’de siyasetin temel problemi olarak karşımıza çıkar. Toplumsal, ekonomik, siyasal hayata bu problematik çerçevesinde bakışın adıyla; herkesçe malum olduğu üzere, muhafazakârlıktır.

Kuruluşundan bugüne, oluşturduğu siyasanın temel problemi muhafazakâr bir perspektiften modernleşmek olan bir ülkede, muhafazakârlığın ne yeniliği ne de bu yeniliğin küreselleşme olarak anılmaya başlayacak olan, kapitalist dünyaya eklenme sürecinde oynadığı belirleyici rol tam olarak anlaşılabilmiştir. Türkiye’de toplum ve siyaseti, bu yeni dönem içinde yeniden anlamlandırmak üzere yapılan birçok çalışmada ve özellikle Özal ve dönemi ile ilgili yapılan değerlendirmelerde, yeni dönemi koşullayan dinamikler incelenirken, muhafazakârlığın silik bir tema olarak karşımıza çıkmasının altında yatan neden de budur.

3. Yeni hegemonya ve dünya

Yeni sağ olarak adlandırılan akımın, 1970’lerin sonlarına doğru, mevcut siyasal, ekonomik ve hukuki çerçeveye muhalif bir tutumu yansıtmaktan, bu alanlarda egemen yaklaşım halini alışı, genellikle Keynezyen ekonominin ve Sosyal Refah Devleti modelinin krizi ile anılır.

Sol siyasetlerin, gözle görülür biçimde, iktidar perspektifinden uzaklaşmaları, yeni sağın toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel, hukuki daha açığı beşere dair ne varsa hızla kapsayan ve dönüştüren sahipleniciliği ile çakışarak, yeni dönemin beklenmedik bir süratle kendini var etmesine yol açmıştır. İçinden geçilen dönemde, Dünya, muhafazakârlık ve liberalizmin koşulladığı bir “devrime” sahne olmuştur.

3.1. Yeni hegemonya

Yeni hegemonya iktisadi ve siyasi ayaklar üstüne neredeyse eşit güç vererek ilerleyen, bir “ideolojik hegemonya” (daha fazla ayrıntı için bkz. Jessop, 2008) biçiminde karşımıza çıkar.

İdeolojik hegemonya Jessop’un kavramsallaştırmasına göre;

“Hâkim sınıf ya da iktidar bloğunun halk sınıfları üzerindeki entelektüel ve ahlaki liderliği bağlamında ele alınmaktadır. Bu bağlamda bir iktidar bloğu, hâkim sınıflar ya da sınıf fraksiyonları arasında kurulan ve birliğin bu sınıf veya fraksiyonların karşılıklı, ama kısa dönemli çıkarlardan verdiği makul ödüllere ve ortak bir dünya görüşüne bağlılığına da (dayanan) oldukça istikrarlı bir ittifaktır” (Jessop, 2008, s. 66).

Yine Jessop’a göre:

“Genel bir ifadeyle, hegemonya, farklı sınıf-bağlantılı (ama zorunlu olarak sınıf- bilinçli olmayan) güçlerin, belirli bir sınıfın (ya da sınıfsal fraksiyonun) ‘politik, entelektüel ve ahlaki önderliğinde (...)

çağrılmasını ve örgütlenmesini içerir. Böyle bir liderliğin uygulanmasının anahtarı, genel çıkar ile özel çıkar arasındaki soyut çatışma problemini çözebilecek bir ‘hegemonik projenin’ geliştirilmesidir” (Jessop, 2008, s. 279).

Hegemonik projenin ve hegemonik liderliğin başarılı olabilmesi için ayrıca, proje ile tutarlı somut, ulusal-popüler bir eylem programının oluşturulması ve buna dönük desteğin harekete geçirilmesi gerekir (Jessop, 2008, s. 279).

Yine de bizim Jessop’tan alarak, ekonomik değil de ideolojik hegemonya olarak çalışmamızda kullandığımız hegemonya kavramsallaştırmasının yüzleşmesi gereken somut bir durum vardır. Bu da Özalizm ve çağdaşı olan diğer sağ siyasetlerin, radikal bir alt yapı dönüşümünü hedefledikleri, yani ekonomi merkezli bir “yeni”nin kurulmakta olduğu gerçeğidir. 1970’lerin büyük krizinin, kapitalizmin bizzat kendisini sorgulatmadığı, aksine radikalleştirdiği de açıktır.

Egemen sınıfın algısına göre Keynesgil iktisat politikaları kapitalist ekonomiyi zaafa uğratmıştır. Hatta neo-liberaller bundan da öteye (ya da geriye) giderek aslında 1929 dünya ekonomik bunalımı sırasında da kriz tahlilinin yanlış yapıldığı ve dolayısı ile yanlış reçete yazıldığı sonucuna varmışlardır. Bu bakışa göre Dünya ekonomisi, 29 krizi sonrasında, siyasal gücü ellerinde bulduran bir azınlığın yanlış, yavaş ve etkisiz kararları yüzünden istikrarını kaybetmiştir. (Kalmbach, 1987, s. 31) Dolayısı ile yapılması gereken, yatırım ve üretim üzerinde bozucu etkileri olan düzenleyici ekonomi politikalarından hızla vazgeçilmesi, vergi yasalarının rehabilitasyonu, toplumdaki doğal bölüşüm mekanizmasını zaafa uğratan, buna bağlı olarak toplumsal adaleti yaralayan ve doğal dengenin bozulmasına yol açan sosyal refah uygulamalarına son verilmesidir.

Yeni hegemonya, işçi ve iş güvenliği yasalarındaki tahribat, çalışma koşullarının gittikçe ağırlaşması, buna karşın işsizliğin çığ gibi büyümesi, alınan çok sert para politikası önlemlerine karşın stagflasyona çözüm bulunamayışı, sağlık ve güvenlik ve hatta eğitim gibi temel hakların ciddi yaralar almasını beraberinde getiren bir dizi felakete yoluna devam etmiştir. Politik gücü ellerinde bulduranların, tüm bu olumsuzluklara rağmen, yeni hegemonyayı yine de üretip kurabilmiş olmaları, salt ekonomi ve onun kendini var kılmak için bulduğu kimi zaman “canavarca” yollara, halkın, “çaresizce” boyun eğmesi ile açıklanamaz. Ayrıca bu indirgemeci bakış bir hegemonya krizi ve bir yeninin kurulması sürecini analiz etmek bir yana betimlemekte bile yetersiz kalacaktır. Sonunda politik güç hegemonya oluşturmaya yetmez, bunun için “politik desteğe” de ihtiyaç vardır. (Van Der Pijl, 1998, s. 65-77) Bahsedilen politik desteğin yaratılabilmesi için ise birikim stratejisinden bağımsız değilse bile yalnızca buna indirgenemeyecek bir hegemonya kavramsallaştırmasına ihtiyacımız olduğu ortadadır. Çünkü

“(b)irikim stratejileri, doğrudan ulusal ya da uluslararası ölçekte ekonomik genişlemeyle ilgilidir; hegemonik projeler ise, temel olarak (hatta ekonomik olarak koşullanmış ve ekonomik meselelerle ilgili olsa bile) ekonomi-dışındaki çeşitli meselelerle ilgili olabilir. (...) birikim stratejisi temel olarak üretim ilişkilerine ve dolayısıyla sınıfsal güçler dengesine doğru yönlendirilirken, hegemonik projeler tipik olarak sadece ekonomik ilişkilerde değil sivil toplum ve devlet alanında da temellendirilen daha geniş konulara yönlendirilir. Buna bağlı olarak, hegemonik projeler, ilgili bütün toplumsal güçler arasındaki dengeyi, bu güçler nasıl örgütlenmiş olurlarsa olsunlar hesaba katmak zorundadır. İşte bu bağlamda hegemonik projeden, basitçe ve sadece sınıfsal ilişkilerle değil, ‘ulusal-popüler’ kavramı ile bağlantılı olarak da söz edebiliriz (Jessop, 2008, s. 280).

Hegemonya analizimizi bu çerçevede tarif ettiğimizde, hegemonyaya politik destek sağlama meselesinin farklı bir boyutunu da görebilme şansına sahip oluruz. Hegemonyaya özgül, “verili bir hegemonik projenin arkasında seferber olan politik güçlerin, doğrudan sınıfsal güçler olarak çağrılmalarına hiç gerek” (Jessop, 2008, s. 282) (Jessop, 2006) yoktur. Çağrının sınıfsal bir tonu olmaması, daha çok ortak bir dünya görüşüne, görüşülebilir politik bir programa çağrı yapılması aynı zamanda birçok fayda sağlayacaktır. Çünkü “hegemonyanın var olabilmesi için hâkim bloğun, bağımlı sınıfların, (...) toplumsal kategorilerin (...) ve önemli toplumsal güçlerin (...) desteğini sağlaması zorunludur” (Jessop, 2008, s. 66). Politik desteğine muhtaç olunan toplumsal aktörler: Köylüler, kentsel küçük burjuvazi, işçi sınıfının belirli kesimleri, ordu, memurlar, aydınlar, toplumsal güçler; etnik azınlıklar, dinsel hareketler ve sermaye ile ücretli emek arasındaki sınıf mücadelesine kalıcı biçimde etki etme kapasitesine sahip guruplar (Jessop, 2008, s. 66) olarak sıralanabilir.

Tam bu noktada Özal’ın “orta direk” keşfinin ve yeni muhafazakarlığın elitist “eşitsizlikçilikten dinamik eşitsizliğe doğru hareketinin sebebi karşımıza çıkmaktadır.

3.2. İki ulus hegemonik proje ve yeni muhafazakarlık

Yukarıda değindiğimiz üzere Yeni muhafazakâr ideolojinin eşitlik ve adalet anlayışı, oransal bir eşitlik tezi üzerine inşa edilmiştir. Bu çerçevede bakarsak, görürüz ki en azından muhafazakâr ideolojinin “epistemolojisi”, toplumsal eşitsizlik başlığını bir ön deyi olarak kabul edip, açıklamaya gayret sarf etmektedir. Eşitsizliğin kaynağının doğal kabul edilmesi, insanların yaradılıştan gelen özellikleri dolayısıyla hiçbir zaman eşit olamayacakları ve olmamaları gerektiği, bunun doğal adaleti bozan bir çaba olduğu yolundaki muhafazakâr tez özellikle yeni muhafazakârların sosyal politikaya bakış açılarının temelini ve iki ulus hegemonik projenin mantığını biçimlendirmektedir.

Bu konudaki liberal tezin ise çok daha yanıltıcı olduğu ortadır. Toplumsal ve ekonomik eşitsizlik, liberal anlamda ele alındığında, eğer eşitliğin teorik olarak gerçekleşebileceği var sayımı liberalizme içsel bir mantık ise, bugünkü düzenlemeler ve koşullar el vermese de eninde sonunda sağlanacak bir durummuş gibi lanse edilir. Liberalizm, eşitlik konusuna bakışta, muhafazakârlığın gösterdiği düşünsel çabayı bile esirgemştir.

Ciddi bir dönüşümün yaşandığını öne sürdüğümüz bu dönemde yeni muhafazakâr ideolojinin mantığı gereği, güçlü devletin tanımı da değişmiştir. Yeni muhafazakârlığın yükselişi aynı zamanda sivil toplumun ve piyasanın yükselişi anlamına da gelmektedir.

Modern ulus devletin ve sağ siyasetlerin de iktidarını sarsarak kendine yer açan yeni sağın bulaşıcı terminolojisi, çok kısa bir süre sonra, solun ve işçi sınıfının da özne bunalımı ile karşı karşıya kalmasına sebep olacak, bu noktadan sonra ise yeni hegemonya rüşünü ispatlamış, yenedünya düzeninin mantığı herkesçe kavranılmış ve paylaşılr duruma gelmiş kabul edilecektir. Türkiye’de “(ö)rneğin Ergun Özbudun’un, Türkiye’de güçlü bir devletin varlığını devam ettirmesine rağmen piyasa yönelimli politikaların siyasal istikrarla birlikte sivil toplumu güçlendireceğini belirtmesi, bu çerçeve içinden, 1980 darbesinin oluşturduğu siyasal atmosferin olumlanmasının dâhi mümkün olduğunu göstermektedir.” (Güngen, 2014, s. 71)

Modern devletin kendini var etme, egemenlik alanı içindeki bireyleri “ulus” nosyonu altında bir arada tutma ve bir potada eritme tasarımının tam anlamıyla başarıya ulaşamaması tek ulus hegemonik projeden iki ulus hegemonik projeye geçişin temel sebebidir. Refah devletinin krizi ve bunu izleyen dönemde reel sosyalizmin çöküşü ile, modern devletin kapitalist pratiğinin bireyleri atomize edici ve toplumsal bağları tahrip eden rekabetçi yapısının radikalleşmesi de sürece eklendiğinde, sonunda modern kapitalist devletin miti, ulusun birliğini de “bir arada” kalmayı kuran öge olarak işlevsizleştirmiştir. İtiraz ve başkaldırı kendini bir uçta çok kültürlülük, bir uçta mikro milliyetçilik üzerinden yeniden kurarken egemen dil, modern devletin meşruiyetini, gelenek üzerinden yeniden tesis etmeye çalışmaktadır. Yeni muhafazakârlık simgelediği ahlak anlayışı, yasa ve düzen vurgusu, aile ve ailevi değerlere geri dönüşü özendiren yapısı ve kendine has romantik özgürlük anlayışı (Van Der Pijl, 1998, s. 65-77) (Overbeek & Van Der Pijl, 1993, s. 12-15) ile toplumsal uzlaşının temellerini ve kaynağını yeniden tarif etmeye çalışmaktadır.

Elbette Yeni muhafazakâr ideolojinin Türkiye özelinde, ülke siyasetinde yer buluşu, bir başka deyişle, transformasyonun özgünlüğü, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle yakından ilişkilidir.

“1980 sonrasında Türkiye, küresel kapitalizmin yeni evresine öncelikle darbe eşliğinde başlatılan bir pasif devrim yoluyla yapısal uyum göstermeye zorlandı. (...) 80 sonrasında otoriter devletçi egemenlik terimleri ile piyasacı terimler giderek daha fazla birbirine referansla anlam kazanan yeni bir sentez oluşturdular. Toplumsallık, kamusalılık, demokrasi ve yurttaşlık gibi kavramların işaret ettiği tüm değer ve kurumlar, otoriter piyasa modelinin önünde pürüz olarak görülüp temizlenmeye girildi” (Özkazanç, 2005, s. 5-6).

“Bu eşsiz uyum deneyimi elbette daha 1980’lerin başından itibaren eleştiriye tâbi olmuştur. Ancak eleştirinin hem akademik söylemde hem de popüler siyasi eklemleme girişimlerinde dünya piyasasıyla kapitalist birikim temelinde bütünleşme düşüncesini reddetmeyip yeniden üretmesi dikkate değerdir” (Güngen, 2014, s. 68).

ABD için, ana hatlarıyla Soğuk Savaş sonrası kuşağın, güvenlik ve düzen arayışıyla karakterize edilen muhafazakâr uyanış, Türkiye’de, 1980 kuşağı olarak anılan kuşağın benzer biçimde, iç savaş ve darbe hikâyeleri ile dolu benliğinin, istikrar ve güvenlik ihtiyacından kaynaklandı. Darbe hükümeti ve arkasından gelen Özal hükümetlerinin, yeni muhafazakâr ideolojinin mantığı doğrultusunda sınıfsal temelli ekonomik ve siyasal talep ve örgütlenmelere karşı geliştirdiği ödünsüz tavır da dikkate değerdir.

Muhafazakâr retorik, yeni dönemi, Reagan’ın söyleminde reform (daha fazla ayrıntı için bkz. Pearce, 1992), Özal’ın söyleminde transformasyon kavramlarıyla tanımlamıştır. (daha fazla ayrıntı için bkz. Aktan, 1996) Muhafazakârların dilinin bir türlü “değişim” demeye varmamasının birçok nedeni vardır. Transformasyon ya da dönüşüme yapılan vurguyu, öncelikle kavramsal düzeyde ele alırsak, yeni muhafazakârların, “dönüşüm” kavramını; bir önceki dönemin muhafazakâr düşünce akımının kendini ifade etmekte oldukça zorlandığı “değişime karşı alınacak tavır” başlığında, ellerini rahatlatmak için kullandıkları bir koz olarak görmek gerekir.

ABD’de, Woodstock hikâyeleri ile büyüyen “babyboom” (daha fazla ayrıntı için bkz. Robertson, 1980) çocukları, ironik bir biçimde yüz yılın en radikal muhafazakâr tutumlarını geliştirdiler. Türkiye’de ise 1980 kuşağının, geçirdiği ağır travma ve umutsuzluğa sürüklenen toplumun güvenlik ihtiyacı ve toplumsallaşan korku gittikçe depolitize olan bir kuşak yarattı. Bu noktada yeni muhafazakâr dönüşüm ve bu dönüşümün güven ve istikrar için tek yol olduğu tezi geniş halk kitlelerince ve dünya çapında büyük bir hızla kurtuluş reçetesi olarak kabul edilmiş gibi görünmektedir.

Yeni sağ söylemin en baskın unsuru olarak tespit edebileceğimiz, gidilecek başka bir yol olmadığı savıyla dünya ilk kez Margaret Thatcher’ın seçim kampanyası sırasında tanıştı. Margaret Thatcher, Tina (There is no alternative- Alternatif yok) (Kozanoğlu, 2008, s. 197) sloganıyla kendini var etmişti. Daha sonra Türkiye bu savı ilk defa Özal’ın ağzından duydu. (Kozanoğlu, 2008, s. 197) Özal alternatifsizlik söylemine o derece yükleniyordu ki, sanayicilerden bile tepki almaya başladı. Bunlardan Murtaza Çelikel adlı bir sanayici, dönemin, Özalizmin alternatifsizlik söyleminin ve bunun Türkiye’de özellikle 12 Eylül sonrası akademide bulunduğu desteğin esprili bir özetini yapıyordu:

“Bazı sayın profesörlerimiz ve üniversite öğretim üyelerimiz döne döne hep aynı şeyi söylüyorlar ve Özal’ın izlediği politikaların başka alternatifi olmadığını savunuyorlar... Ben ne diyeyim? İnşallah onlar için de İhsan Doğramacı’dan başka bir alternatif olmasın...” (Çölaşan, 1993, s. 224).

Alternatifsizlik tezini savunurken, yeni muhafazakârlığın genel eğilimi diğer siyasi ve ideolojik düşüncelerin yanlışlığını kanıtlamak değil, bunların insanlığa önerdiği “seçeneklerin” beyhude çabalar olduğunu öne sürmek yönündedir. Yeni muhafazakârlara göre, başka bir dünya mümkün mü sorusunun cevabı olumsuz değildir ancak soru anlamsızdır. Muhafazakârlar, mantıklı ve etik olanın ancak, mümkün olan çerçevesinde geçerli olacağına inanırlar(...) muhafazakâr düşünce bu noktada ütöpik düşünceden tamamen ayrılır(.) (Wilson, 1941, s. 37). Mümkün olan ise var olandır. Muhafazakârlığın, mükemmelliğin imkânsızlığı, ilerlemenin olumsuz fonksiyonları ve ütopya karşıtlığı olarak karşımıza çıkan pratik bir yüzü de mevcuttur. O halde muhafazakâr olmak demek; tanıdık olanı bilinmeyene, denenmiş olanı denenmemiş olana, sınırlı olanı sınırlandırılmamış olana, yakın olanı uzak olana, yeterli olanı fazla olana, uygun olanı mükemmele, şimdiki/mevcut mutluluğu ütöpik saadete tercih eden demektir. (Oakeshott, 1991, s. 169)

Alternatifsizlik tezi, Özalizm çerçevesinde her ne kadar ülke ekonomisiyle ilgili kararları ideolojiden ve siyasetten arındırılmış, saf iktisadi gerekçeler ve süreçler üzerinden meşrulaştırmaya çalışmış olsa da bu mantıkta aksayan ciddi bir yan vardır. Sürekli IMF ve Dünya Bankasının konu ile ilgili yaklaşımlarını ve Türkiye’nin bu yaklaşımı kabul ve takip etmesinin en doğrusu ve tek yol olduğunu vaaz eden Özalizm, Thatcherizm ya da Reaganomi’den farklı olarak alternatifsizlik meselesinin bir başka boyutunu dile getiriyordu: “Çaresizlik”.

Türkiye, uluslararası kuruluşlardan alacağı yardımlara muhtaçtı, bu yardımları almaksızın, ülkenin içine düştüğü kaos ve anarşi ortamından kurtulmasına imkân yoktu ve yardımları alabilmek için yeni sağın yeni mantığını aynen kabul edip uygulamaktan başka çare de yoktu. Ne var ki, kabul edilip uygulanacak olan bu mantık kendini ne yalnızca iktisadi temelde kuruyor ne de çaresizlikten bahsediyordu, onun alternatifsizlikten kastı çok daha bütüncüldü.

Türkiye’de yeni muhafazakâr bakış siyasal değilse de felsefî perspektiften, daha bütüncül bir alternatifizlik tezini vaaz eder.

Örneğin Sabahattin Zaim, modern sanayi toplumunu ve özellikle 1980’lerin başında Türkiye’yi analiz ederken, sanayi cemiyetinde ve tarımla uğraşan cemiyetlerde beşerî münasebetlerin büyük farklılıklar göstermesini, sanayi toplumlarında insanların bir türlü rahata ve huzura eremeyişlerini, değişiklik ve yenilik yapmak arzusunun adeta bir “ihtiras” halini almasını, Allah inancının kaybolmasına bağlar. (Zaim, 2007, s. 24) Ona göre, tarım toplumlarında,

“Sosyal kanunlar Allah’ın emirlerine ve dini inançlara dayanmaktadır. Böyle bir toplumda fert bütün sosyal faaliyetlerinin manasına müdrük olup, az çok hepsine iştirak etmektedir. Aile ve akrabalık bağları, fertlerin her türlü sosyal fonksiyonlarını ifa etmesini sağlamakta, beşerî tatmin ve huzur, devamlı ve verimli bir şekilde iş birliği yapabilme kabiliyet ve kudretini yüksek tutmaktadır. Böyle bir toplumda fertlerin birlikte çalışması, hukuki bir mecburiyetten doğmaz. (...) İnsanın iç dünyasındaki inanç ve değer hükümleriyle dış dünyasındaki kaideler nizamı arasında tam bir uyum vardır; İnsan, davranışlarında rahat ve huzurludur.” (Zaim, 2007, s. 24)

Bu bakış içinde çok vurgulu bir biçimde dinselliği barındırır. Öyle ki Sabahattin Zaim, çağdaşı Amerikalı ve Avrupalı muhafazakârların aksine, dinsel referansların, ferdin tüm hayatını ve içinde yaşadığı toplumun tüm hukuki çerçevesini de belirlemesi gerektiğini öne sürer. Ancak bu biçimdedir ki, insan, iç dünyasında da sosyal hayatında da iş hayatında da bir ve bütün olabilsin, kendi ile barışık ve huzurlu bir hayat yaşayabilsin. Aslında Zaim’in çizdiği çerçeve din olgusunu, sosyal bir olgu olarak incelenmesi söz konusu olduğunda, yeni muhafazakârların sıkça öne sürdükleri, dine araçsal yaklaşım, argümanından çok daha samimi görünmektedir.

Bununla beraber, Türkiye’de muhafazakârlık ve onun, dine referansla meşrulaştırdığı alanlarda, laiklik ilkesine sadakat sınırları içinde kalınması meselesi genellikle, anayasal bir zorunluluğun, dayatması ile ilgilidir. Zaim’e göre çok daha felsefî açıdan konuya yaklaşan ve laiklikle İslam’ın özünde bağdaştığını (daha fazla ayrıntı için bkz. Ülken, 2019) iddia eden Hilmi Ziya Ülken bile, konu inancın ihtiyaca indirgenmesine gelip dayanınca isyan etmektedir. (daha fazla ayrıntı için bkz. Ülken, 1933)

3.3. Toplumsallaşan muhafazakarlık

Muhafazakarlığın toplumsallaşması ile kastedilen muhafazakâr düşünce geleneğinin elitist ana çizgisinin değişimidir, pratikteki anlamı ise Thatcher, Reagan (Hoover, 1987, s. 259) ve Özal örneği göz önünde buldurulduğunda, popülizm yoluyla ve elitist muhafazakâr geleneğin hitap kitlesinin değiştirilerek, “orta direğin” muhafazakâr partilerin kalbine yerleştirilmesidir. Muhafazakarlığın yeni dönemde elitist eğilimlerinden sıyrılarak toplumsallaşmasının diğer araçları sivil toplum ve çok kültürlülük denemeleri incelenerek bulunabilir.

Özalizmin çok kültürlülük denemeleri, arabesk müziği meşrulaştırmakla başlamış, Kürtçe konuşmayı serbest bırakmak ve güney doğu meselesini gündeme taşıma denemeleri ile son bulmuştur. Dönemin yeni dinamiklerinden olan ulusal politikaların terki, siyasal haklar yerine sosyal ve kültürel hakların öne çıkarılması gibi başlıklarda çeşitli açılımları da siyasetine katmayı deneyen Özal, bu konuda Thatcher’dan çok Reagan’ı örnek almıştır diyebiliriz.

Özal döneminde sivil toplum tartışmalarının en önemli dinamiği, sivilleşme ve demokratikleşmedir. Bir askeri darbe ile siyasal hayatın kesintiye uğradığı ve demokratik bir siyasal ve toplumsal yapıdan uzaklaşıldığı bir dönemde bu, ilk anda çok da üzerinde durulması gereken bir mesele gibi görünmeyebilir. Bunun yanında sivil toplum temasının, güçlü devletin toplumu sert biçimde kontrol altında tuttuğu ya da toplumda gerilimin ve çatışmanın tırmandığı durumlarda öne çıkması rastlantı değildir. Sivil toplumun güçlendirilmesi ya da sivilcilik (*civility*) bu gibi anlarda tedavi olarak kabul edilir (Rucht, 2011). Ancak, 1980 askeri müdahalesi, Türkiye’de vuku bulan ilk askeri darbe olmadığı gibi, demokratik bir siyasal ve toplumsal yaşamla ilgili kaygılar da ilk defa yaşanıyor değildir. Ancak, sivil toplumculuğun, demokratikleşme sürecinde en etkin belki de tek yol olarak gösterilmesi, bir ilktir.

1970’lerin sonları ve 1980’li yıllarda, başta Doğu Avrupa ve askeri rejimler altında yönetilen Latin Amerika ülkelerinde ve özellikle 80’lerin sonlarına doğru Sovyetler Birliğinin çözülme sürecine

girmesiyle beraber, Sovyet Cumhuriyetlerinde, “medeni hakların” yeniden tesisi ve çözülme sonrası toplumsal yapının dağılmasının önüne geçilmesi amacıyla, Batı sivil toplum kavramını yeniden icat etti (Rucht, 2011). Bu dönemde, SSCB’nin de yıkılışı ile etkin ve güçlü bir sivil toplum, yeni hegemonyanın demokratikleşme ve katılım başlığında ortaya koyduğu alternatifsiz çözümlerden bir başkası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sivil toplum fikrinin kendi geleneği içindeki, evrimini kısaca özetlersek; ilk olarak, geleneksel toplumdan modern topluma geçişi açıklamak ve modern toplumu tanımlamak amacıyla sivil toplumun modern toplumla eş anlamlı olarak ve birey ve serbest Pazar temelinde tanımlandığı “modern burjuva toplumu” (Keyman, 2004, s. 6) karşımıza çıkar. İkinci olarak, 1980’lerde ortaya çıkan haliyle “demokrasi bağlamında sivil toplum” (Keyman, 2004, s. 6) ile karşılaşırız. Bu bağlamda sivil toplum “devletten bağımsız, hatta devlete karşı bir yaşam alanını tanımlar, bu anlamda da bireysel hak ve özgürlüklerin kazanımı mücadelesinin, dolayısıyla da totaliter, despotik devletten demokrasiye geçişin anahtarıdır” (Keyman, 2004, s. 6). Bu çerçevede yapılan sivil toplum tartışmalarında önde gelen isimlerden biri olan “Konrad’a göre, sivil toplum totaliter siyasete karşı geliştirilen “anti-siyaset alanı”, dolayısıyla despotik siyasal iktidara karşı geliştirilen, siyasal iktidara sahip olma talebinde bulunmayan, siyasal iktidarı desteklemek ya da yermek iddiasında olmayan, ama buna karşı bireysel hak ve özgürlükleri yaşama geçirmeye çalışan bağımsız düşünme, tartışma ve demokratik yönetim çağrısının yapıldığı alan(dır)” (Keyman, 2004, s. 7). Yeniden keşfedilen sivil toplum fikrinin belirgin temaları, bireysel haklar, demokrasi, özgürlük ve bunların depolitize bir üslupla savunulmasıdır.

1982 anayasasının temel hak ve özgürlükler çerçevesinde ele alınabilecek birçok noktada getirdiği kısıtlamaların, özellikle örgütlenme özgürlüğü ve siyasi yasaklarla ilgili düzenlemelerin, Özal döneminde ortadan kaldırıldığı, bunun yanında TÜSİAD ve çeşitli işveren sendikaları ve örgütlerine verdiği açık destekle ve eşi Semra Özal’ın “Papatyalar” girişimi ile örnek teşkil etmesini sağlayarak, Özal’ın bizzat sivil toplumculuğu teşvik ettiği sıkça dile getirilir. Bahsi geçen, demokratik sivil toplumun olmazsa olmaz üç unsuru ise “yasal olarak düzenlenmiş kapitalist ekonomi ve sosyal ilişkiler için sağlam bir zemin; piyasa koşullarında hareket edebilmek ve dahası gurup çıkarlarını gönüllü organizasyonlar vasıtasıyla hayata geçirebilmek için aile ve devlet arasına yerleştirilmiş bir dizi organizasyon ve kurumların varlığı; bireysel özgürlüklerin ortadan kaldırılamazlığı üzerine kurulmuş bir ideoloji ve hukuk devleti” (Karadağ, s. 947) olarak sıralanabilir. Özalizmin söylemi tam da bu üç unsur, sürekli ve tutarlı bir biçimde dönem boyunca vurgulamıştır. Dahası, muhafazakârların bir insanın tabiatı, kendi kendisini yönetmesi, diğerleri ile ilişkileri, sürmesi gereken hayatı ve layığı ile iddia edebileceği haklar konusunda oldukça güçlü fikirleri vardır. Muhafazakârlığın kendi tarihi demokrasi ve temel ilkeleri üzerine sert tartışmalarla doludur (Rossiter, 1962, s. 21). Özalizmin genel vurgusu da bu nokta üzerinedir. Ancak retorik ve realite arasındaki fark, Özal dönemine yakından baktığımızda tüm çıplaklığı ile ortaya çıkar.

Özal’ın başbakan yardımcısı olarak görev aldığı Ulusu Hükümetinin programında “Öğretmenler ve yöneticiler politikadan tümü ile arındırılacak ve derneklerin amaç ve faaliyetleri ne olursa olsun kesinlikle politika dışında tutulmaları için her türlü yasal ve idarî düzenlemeler yapılacaktır” (Aktürk, 1998, s. 19) denilmektedir ve gerçekten de 1982 anayasası ile bu sağlanmıştır. Askeri darbe, 1982 anayasası ve Ulusu hükümetinden önce de Özal’ın konu hakkındaki düşünceleri pek farklı değildir. 24 Ocak Kararlarının açıklanmasını izleyen hafta içinde alınan kararlar konusunda askerlere bir brifing veren Özal işçi hakları ve mevcut sendikal yapı hakkındaki görüşlerini de dile getirmiştir:

“Toplu sözleşmelerde işçilerin çok büyük para artışları aldıklarını, bu durumun da enflasyona neden olduğunu belirten Özal, “(...) Herkes, belli bir sistemle toplu sözleşmede ne kadar ücret artışı alacağını bilmelidir. Bu da ücretlerin enflasyona göre ayarlanmasıdır. Bu durumda sendikalar arasındaki rekabet de önlenmiş” (Sönmez, t.y., s. 28) olur.

Aslında bu tutum ve sivil toplumculuğun bu yeni kavranışı bir iki yüzlülükten ziyade, gerçekten temellerinde fertler olan ve bu fertlerin anlık çıkar ve haklarının ötesinde bir zeminde, derin ve tarihselleştirilebilecek bağlar kurmaksızın bir araya geldikleri, sınıf siyasetinin tamamen, hak ve özgürlük mücadelesinden dışlandığı yeni bir siyasal mantığın kurulmasında ve siyasetin yeniden yapılandırılmasında önemli adımlardan biridir.

4. Yeni hegemonya ve Türkiye

Türkiye’de siyasetin yeniden yapılandırılması meselesi, yeni bir hegemonya ve buna entegre olma süreciyle ilişkili/bağımlıdır. 1970’lerden bu yana ister ekonomik parametrelerdeki değişimde ister siyasetin yeniden yapılandırılmasında başat rol üstlenen ilkeler ve söyleme ister toplumsal yapıya ve ister sürecin getirdiği, ekonomik, sosyal, siyasal çerçevedeki değişime odaklanalım, karşımıza çıkan en genel çerçevesi ile yeni sağ olarak adlandırılan ve düşünsel temelleri, 1960’lara kadar geri götürülebilecek çizgidir. Her ne kadar çalışma özelinde bu yeni hegemonyaya adapte olma sürecinin siyasal ayağı yani yeni muhafazakarlığın Türkiye siyasetinde yer buluşu merkeze alındıysa da, iktisadi hayatta ülkenin geçirdiği dönüşümü de analizde göz önünde bulundurmak gerekir.

Türkiye’nin yeni hegemonya ile entegrasyonu çoğu zaman doğrudan 1980 askeri darbesine bağlanmaktadır. 24 Ocak kararları ile ilk adımları atılan entegrasyon sürecinin, yine bu kararların uygulamaya konulamaması sebebi ile kesintiye uğraması sonucu ciddi bir askeri müdahalenin söz konusu olduğu, döneme dair yapılan çalışmalarda sıklıkla dile getirilen bir düşüncedir. Bu çıkarım tümüyle yanlış olmamakla beraber, 24 Ocak kararlarının kapsamının ve ardından gelen 1980 askeri darbesinin, var olan sistemi konsolide etmenin ötesinde, hegemonik bir perspektife sahip oldukları oldukça tartışmalıdır.

Bunun da ötesinde 24 Ocak Kararları, 1980 askeri darbesi, darbenin arkasından kurulan ilk hükümetin programı ve 1982 Anayasası, yeni hegemonyanın var etmeye çalıştığı zihniyet ve ideolojik hegemonyanın hayata geçirilmesinde belirleyici rol oynayacak, iktisadi ve siyasi temeller bakımından çok zayıf olduğu halde, Özal’ın kişisel siyasi tarihi bunlarla kıyaslandığında yeni hegemonyaya uygun tutarlı bir görüntü arz etmektedir.

Özal’ın bir siyasetçi, bir “devlet adamı” olarak da ayrıksı bir kişiliğe ve özgünlüğe sahip olduğu ortadadır. yeni muhafazakârlığın en önemli isimlerinden sayılan İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher, konuşmalarında sorulan sorular üzerine, Özal’a büyük saygı duyduğunu ve kendisinin bir Özalist (Baksan, 2010) olduğunu söylemiştir. Ayrıca Özal, sanılanın aksine, yeni muhafazakârlığın esasları üzerine ve yeni sağın mantığı hakkında, oldukça derin bilgiye ve kendine özgü görüşlere sahip bir liderdir. Özal’la ilgili, aklına estiği gibi davranma, konuşma, eyleme; daha ötesinde plansız veya spontane bir siyaset yürütme savları, alt yapı eksiliği ya da siyaseti anlık kararlara bağlamaktan çok, bildiğini okuma/yapılması gerektiğini düşündüğü şeyleri hiç kimseye danışmadan hayata geçirme konusundaki eğilimi ve inadından ileri gelmektedir.

Sıklıkla, yerleşik devlet, siyaset, dış politika teamüllerini ve ekonomik teamülleri hiçe saydığı; hukuki/yasal çerçeveyi tahrip ettiği için eleştirilere maruz kalan Özal’ın; tüm bu sayılan başlıklarda, ciddi bir *transformasyonu* öngörerek ve bu amaçla hareket ettiği akıldan çıkarılmamalıdır. Yeni muhafazakâr dönüşüm hakkında, bir kısmı sezgisel olmakla beraber, ABD’de bürokrat ve siyasetçi olarak yaptığı temaslarda ciddi bir alt yapı edindiği de unutulmamalıdır.

Özal’ın yeniden yapılandırmaya dönük olarak attığı ilk adım, 24 Ocak Kararları olarak ortaya konuyorsa da bu amaçla, düşünsel bir çaba göstermesinin tarihi daha eskidir. Bahsedilen bu düşünsel çaba, ilk defa sistematik olarak, Süleyman Demirel’in, Özal’ı milletvekili adayı olarak gösterme niyeti ile ondan istediği, iktisadi ve siyasi bakışını yansıtan bir *mektubu* kaleme olmasıyla ortaya çıkmıştır. Nitekim bu mektubun akabinde Demirel, Özal’ı aday göstermekten vazgeçmiş ve onun politik hedefleri, siyasi iktidarı seçimle ele geçirdiği güne kadar ertelenmek ya da dizginlenmek zorunda kalmıştır.

4.1. Özalizm

Özal’ın Türkiye siyasetinde alışılmadık bir çizgi getirdiği, “çağ atlamak”, “bürokrasiyi önlemek”, “milletin zenginliği sonucu devletin zenginliği”, “orta direği güçlendirmek” gibi ifadelerin “onun dönemine ve söyleme damgasını vuran kavramlar oldu(ğu)” (Gökmen, 1993, s. 55-56) doğrudur. Ancak daha geniş bir açıdan bakıldığında, kavramsal çerçeve de dâhil, Özalizm olarak adlandırılan siyasi çizginin, Thatcherizm ya da Reaganomi olarak adlandırılan siyasi çizgi ile de büyük benzerlikler taşıdığı göze çarpar. Özalizm olarak adlandırılan siyasetin, mantığı ve kullandığı retorik, yeni sağ ana akımın tam içine düşer. Pratikte, hem sosyal refah devletinin tüm kurumları ile Türkiye’de hiçbir zaman

var olamayışından, hem de serbest piyasa aktörlerinin, üretim ve yatırımı kârlı bulacakları alt yapı henüz her alanda tesis edilememiş olduğundan, ana akımdan bir miktar ayrılır. Bu durum, Turgut Özal'ın hegemonyanın başarılı bir tahlilini yapabildiği konusunda bize ilk ipuçlarını vermektedir.

Özalizmin ikinci başarısı ise, hegemonyanın iktisadi ve siyasi ilkelerine özgül bir hegemonik proje ve onu hayata geçirebilmek için Türkiye'ye özgü bir 'ulusal-popüler' program geliştirmek yolunda gösterdiği çabadır.

Toparlayıp söylemek gerekirse, Özal dönemi olarak andığımız süreci var eden, Özalizm olarak anabileceğimiz, iç tutarlılığı yüksek bir siyasi çizginin varlığıdır. Bu siyasi çizgi;1) Yeni hegemonyayı analiz edebilme ve ona entegre olma, 2) ona özgül bir proje ve Türkiye'ye özgü bir program üretebilme ve yürütebilme, kapasitesi sayesinde var olmuştur.

Birçok akademisyen Regan'ın başarısını söyleminin etkinliğine dayandırır. Reagan muhafazakâr politikanın Sosyal Refah karşıtı uygulamalarını ve ön gördüğü ciddi vergi kesintilerini, sağlıklı ekonomi ve sosyal adalet söylemi içinde eritmiş, Afrika kökenli Amerikalılar üzerinden başlattığı azınlık politikalarının uzlaşa ve diyalogla yürümesi çağrısıyla iletişimsellik mesajları vermiştir. Retoriğinde vurgulu olarak kullandığı, Amerikan değerleri, kıssalar ile mitsel hikâyeler ve televizyonu kendi çıkarı doğrultusunda etkili biçimde kullanabilme vasfı, onu öne çıkarmıştır (Lawrence, 2007, s. 37-38).

Özal, Regan'la çok benzer bir yöntem kullanmış, hatta Güneydoğu meselesi (Barlas, 2000, s. 319) olarak adlandırdığı ve merkezinde ana dil probleminin yer aldığını vurguladığı kültür politikalarında da Regan'ın siyahlarla ilgili politikalarını kendine örnek almıştır.

Özal'a göre Güneydoğu meselesinin, Kürt meselesinin çözümünü konsensüse varmaya bağlamakta ve şöyle devam etmektedir: "Bizim Batılı demokrasilerden en büyük farkımız, karşılıklı ikna yolu ile işte bu konsensüse varamayıştığımızdır. Ama ben şunu da müşahede ettim... Son 8-9 senedir, bu işte de ilerledik. Yavaş yavaş, kavga etmeden münakaşa edebilmeye başladık... Belki de ekonominin temel bazı meselelerini hal yoluna sokabildiğimiz için bu böyle" (Barlas, 2000, s. 150).

1987 yılında Kürtçe konuşmanın serbest bırakılışının ardından, Özal'ın, kendi partisi dâhil olmak üzere toplumun geniş kesiminden olumsuz tepkiler almıştır.

Özalizmin bu konudaki en somut adımı ise, ANAP'ın Türkiye siyasetindeki başlıca dört eğilimi birleştirme iddiasıdır.

ANAP, liberalizm, muhafazakârlık, milliyetçilik ve sosyal demokrasiyi bünyesinde barındıran bir yapı ihtiva edeceği ve bu biçimde toplumsal uzlaşmayı da sağlayacak, ülkeye iktisadi ve siyasi anlamda istikrarı getirecek yeni bir siyasetin taşıyıcısı olacağı vaadiyle aktif siyasete başlamıştır.

Özal ANAP iktidarının ilk beş yılının ortalarına doğru, (85-86 yılları arasında) Partisinin içinde barındırdığı dört eğilimi tarif etme ihtiyacı duymuştur. Bu tarife göre Özalizm, siyasi muhafazakârlık, "serbest piyasa manasında liberalizm" (Özal, t.y. a, s. 4) (yani siyasi değil, iktisadi liberalizm), milli ve manevi değerlerin temsili manasında milliyetçilik ve "sosyal adaletçilik" (Özal, t.y.b, s. 147) manasında sosyal demokrasi eğilimlerini içinde barındırır. Bir "yamalı bohça değil", bu dört eğilimin bir sentezidir.

Özal aynı dönemde bu dört eğilimi tarif etmekle de kalmamış, ANAP'ın asıl siyasi çizgisini liberal muhafazakârlık olduğunun altını çizmiştir (Zaralı, 1986, s. 83). Özal'a göre ANAP ekonominin yanında siyasi bir ihtilal de yapmıştır. "Biz kendimizi tarif ederken sağ-sol terimlerini kullanmadık ve dedik ki, biz muhafazakârlarız, serbest ekonomi taraftarıyız. Bir taraftan da sosyal adaletçiyiz... Onların bugüne kadar laf olarak söylediklerinin biz icraatla ellerinden aldık büyükşehirlerdeki reyimizin ana sebebi de budur. Siyasi sahada çok önemli bir ihtilal ANAP tarafından yapılmıştır" (Zaralı, 1986, s. 83).

Yine Özal kendine yöneltilen, partisinin dört eğiliminden biri olan, milliyetçiliğe neden vurgu yapmadığı ve neden siyasetini "milliyetçi muhafazakârlık" olarak tanımlamadığı ile ilgili bir soruyu şöyle cevaplamıştır:

"İyi bir sual... Belki şundan dolayı, memlekette heyecan uyandırıcı ifadelere fazla yaklaşmak istemiyorum. Ortada bir hadise varsa tamam o yapılır. Durup dururken niye? Yani biraz daha yumuşak

*Alca, D. (2021). Liberal muhafazakârlıktan muhafazakâr demokratiğe:
Türkiye’de yeni muhafazakârlık*

olmamız lazım. Herkese hoşgörü göstermek içinde bu tip yollara fazla müracaat etmemek lazım. Mitinglerde müşahede ediyorum. Bu gibi konuşmalar çok alkışlanıyor.” (Özal, t.y.a, s. 148-149) (...) Bana göre akla hitap etmek hislere hitap etmekten daha verimli” (Özal, t.y.b, s. 148-149).

Ancak Özal, 1987 seçimlerinden kısa süre önce, ANAP’ın milliyetçi muhafazakâr bir parti olduğu yönünde açıklamalarla gündeme gelmeye başlamıştır. Oysa 1985 yılında kendisine dört eğilim meselesi sorulduğunda açıklıkla ANAP’ın “Pazar ekonomisi manasında liberal ve muhafazakâr” (Özal, t.y.b, s. 148) bir parti olduğunu; milliyetçilik ve sosyal adaletçiliğin ise programı destekleyen yan öğeler olduğunu beyan etmiştir.

Özal’ın siyasetindeki bu sapma en önemli siyasi rakibini Süleyman Demirel olarak saptamasından ileri gelmiştir. Bu saptama doğrultusunda söylemini değiştiren ve Demirel’le olan siyasi rekabetini eski siyasetlere dönüşün yıkıcı sonuçlarını propaganda malzemesi biçiminde kullanarak, yeniden muhafazakârlığın en önemli kaynağı korkuyu retoriğinin merkezine oturtmuştur. Bunu yaparken sosyal adaletçilik kavramı ile tanımladığı ve retoriğinde orta direk söylemi ile yansıyan, sosyal demokrat tabana yönelik propaganda, ANAP iktidarının ilk beş yılının sonlarında tamamen ihmal edilmiştir.

Ancak Özal’ın hesabı yanlış çıkmış ve 1987 yerel seçimleri sonucunda hemen bütün büyük kentlerde belediye başkanlıklarını Sosyal Demokrat Halkçı Parti (bundan sonra SHP) almıştır.

Bu noktada iflas eden yalnızca Özal’ın propaganda stratejisi ya da buna uygun olarak yürüttüğü milliyetçi muhafazakâr söylem değildir. Özal çubuğu yeniden kendi eliyle, eski dönemin siyasetine, daha önemlisi modern muhafazakâr temalara bükerek, kendi ulusal popüler programının ciddi yaralar almasına neden olmuştur. Böyle yapmakla, ayrımı toplumsal yapıyı dikine kesen ve yararlı yurttaş, yarasız yurttaş tanımlamasını sınıf, millet, ırk, dil gibi eski ayrıştırmalardan uzaklaştırarak, yurttaşın ekonomik ve tinsel bir varlık oluşuyla karakterize eden yeni mantığı da tahrip etmiştir.

Jessop, Thatcherizmin başarısı için “Geleceği savaşımın can alıcı üç alanı belirleyecektir: Birincisi, politik gündemin Thatcher’i tanımlanmasını kabul ettirmesi ve Thatcher’i sağduyu pekiştirmesi gerekecektir. İkinci(si) Thatcherizme karşı muhalefetin örgütsüzleştirilmesindeki savaş manevraları başarıyla sürdürülmelidir. Üçüncüsü Thatcher iktidarı en azından belli bazı seçmen gruplarına maddi çıkar sağlamaya devam etmelidir.” Şeklinde açıklıyor. (Jessop,1987, s. 47) Özal’ı aynı kriterler içinde değerlendirsek, sayılanları tam olarak başaramadığımızı söyleyebiliriz.

4.2. Yeniden yapılandırma

Bizim ilgilendiğimiz özgün kriz konjonktüründe ortaya çıkan topyekûn alt-üst oluşun, kapitalizmin tükenişi ve yeni bir biçime yönelişin dinamiklerini doğurmadığı, artık bugünden bakıldığında net olarak görülebilmektedir. Böyle bir imkânın, bu çapta (dünya ölçeğinde) ve bu derinlikte (toplumu dikine kesen bir eksende) bir krize rağmen doğmamış olması, hâkim sınıfın kapitalizmin özünü sorgulatmadan bir yeniden yapılandırma ajandası ortaya koyabilmiş olması ise doğrudan, hegemonyanın siyasi ayağı, yani yeni muhafazakârlıkla ilişkilidir. Bu bağlamda, kapitalist üretim biçimini değiştirmeksizin, var olan toplumsallık ve siyaset kavrayışlarını dönüştürebilme çabası etrafında yoğunlaşan sürecin, doğrudan kendini yeni bir dille kuruşu dikkate değerdir. Bu dilin ansızın ortaya çıkmış görünen sözcük dağarcığı (...) “küreselleşme” ve “esneklik”, “yönetişim” ve “istihdam edilebilirlik”, “altsınıf” ve “dışlanma”, “yeni ekonomi” ve “sıfır tolerans”, “toplulukçuluk” ve “çok kültürlülük”, hatta post modern kuzenleri “azınlık”, “etnisite”, “kimlik”, “parçalanma”, ve benzerleri(nin) (Pierre Bourdieu, s. 4) yeni bir iktisadi yapıdan çok, yeni bir zihniyet üretmeyi amaçladığı ortadadır. Bu yeni zihniyet, aniden yaşamımızı kaplayan bu çeşit sözcüklerin kullanımının ötesinde, “(k)apitalizm”, “sınıf”, “sömürü”, “tahakküm” ve “eşitsizlik” gibi, geçersiz ve uygunsuz oldukları gerekçesiyle tedbiren tasfiye edilen terimler(e)” (Bourdieu, t.y., s. 5) bakarak da çıkarsanabilir. Özal da dönemin karakteristik özelliğinin bu zihniyet değişimi olduğunu açıklıkla belirtmektedir:

“Şimdi, esas itibarıyla toplumun hemen hemen her kademesinde bir zihniyet değişikliği var. İstisnası yok bunun. Zihniyet değişikliği her sahada, küçükten büyüğe kadar herkeste meseleleri daha başka bir şekilde görme anlayışı meydana getirmiştir. En önemlisi de budur bence” (Barlas, 2000, s. 315).

Peki, zihniyetteki bu hayati değişikliğin içeriği nedir? Özal değişimin içeriğini;

“Bütün bunların sonucunda vardığımız bir nokta var... Benim kanaatime göre vardığımız nokta şudur. Bizim kendimize, insan olarak kendimize güvenimiz gelmiştir. (...) Aynı konu ihracatta, aynı konu bankacılıkta, aynı konu birçok hususlarda, insanımızın belki 300 senelik ezikliği, artık bitmiştir” (Özal, 1992, s. 7).

Sözleriyle tarif etmektedir. Bu ezikliği yaratan sebepler ise hem Özal’a göre hem de dönemin yeni bireycilik algısına göre devletin düzenleyici rolünün bireyin kendini gerçekleştirme motivasyonunu kırması ve önüne geçmesidir. Özal, devletin fertlerle rekabete girmesi, devletçi eğitim anlayışı ile bireylerin yerine, ne olacakları ve nasıl olacaklarına karar verilmesi, hatta zorunlu kesintilerle, bireylerin kendi geleceklerini güvence altına alma ile ilgili kararlarının bile onlar adına veriliyor olmasını, şimdiye kadar ki “ezik” yurttaş tipini yaratan olgulardan bazıları olarak sıralamıştır (Özal, t.y.c).

4.3. Yeni zihniyet

Özal döneminde, ortaya çıktığı ya da var edilmeye çalışıldığı öne sürülen “yeni birey” meselesi, yeni muhafazakâr ideolojinin, yeni hegemonya için meşruiyet zemini hazırladığı, toplumu dikine kesen iki ulus hegemonik projesinin kendini var edebilmesinin ön koşuludur ve hem işçi sınıfının ve hem de burjuva sınıfının üyelerinin karşılıklı yeniden tarifini gerektirmektedir. Bu karşılıklılık içinde ideolojiyi yayma vasfı olan burjuva sınıfı olduğu kabul edilirse, bu sınıfın, sınıf karakterinin olgunluk düzeyi ile ilgili bir çelişkinin öncelikle ele alınması gerekir.

“Şöyle ki, burjuvazi (...) yeniden yapılandırılma projesinin sorumlusu ve uygulayıcısıdır. 1970’lerdeki kriz bilinçli bir tercihle onu böyle bir yapılanmaya sevk etmiştir. Bu anlamda sınıf hâlihazırda ulusal ölçekte güçlü bir özne olarak kurgulanır. Ancak bu öznenin bir sorunu vardır, o da alt benliğinin burjuva devriminin olmamışlığı/tamamlanmamışlığı nedeniyle bastırılmış olması ve kendisini dünya piyasalarında bir özne olarak konumlandırarak güce sahip hissetmemesidir. Bu kompleksleri onu, yolsuzluğa, rantiyeye götürür, üretken yatırımdan alkoyar. Bu nedenle yeniden yapılanma, devlete bağımlılık mekanizmalarının yeniden üretimi olarak da görünebilir. İrade sahibi, değişim arzusundaki genç burjuvazinin bünyesinin sürekli olarak kendi bağımlılığını yeniden üretme peşinde koşması açıklanmaya muhtaç bir ruhsal dengesizliktir” (Güngen, 2014, s. 75).

Bu çelişki iki ana sebepten kaynaklanmıştır. Bunlardan ilki, Özal’ın, kendine misyon olarak biçtiği, yeni hegemonyayı yerleştirme ve yerelleştirme meselesini aynı anda post-kapitalist bir bakışı benimseyerek ve (post-kapitalizm tezinin kendi arzuları bir yana) Türkiye’deki sınıfların yapı ve bilinç düzeylerini görmezden gelerek ele almış olmasıdır. Özal, *Yeni Görüşün* temel esaslarından biri olarak ortaya koyduğu meseleyi şu sözlerle açıklamaktadır:

“İşçi-işveren münasebetinde Marksist düşünceden kaynaklanan sınıf mücadelesi ve hakların kavga edilerek alınması esasına dayanan, işvereni ve işçiyi birbirine düşman olarak kabul eden kapitalist düşünce tarzından tamamıyla uzaklaşılacaktır. İşçi ve işverenin bir arada ve aynı gaye için çalışması karşılıklı hak ve vazifelerin adil esaslara bağlanması, mücadele ve kavga yerine müşavere, Yeni Görüşün ana esasını teşkil edecektir. Bu esasta grev ve lokavt nihai olarak kaldırılacaktır.” (Özal, Mart 1993, s. 28)

Diğer nedense, hegemonyanın değilse bile, hegemonik projenin, kendine öncel ve verili toplumun, toplumsallaşma sürecine içsel unsurları barındırmasının gerekliliği (daha fazla ayrıntı için bkz. Jessop, 2003) ve bu unsurların, genellikle, siyasi mücadele süreçleri içinden yansıdığı, teknik ve ekonomik terimlerle tanımlanabilir ancak belirlenemez (daha fazla ayrıntı için bkz. Jessop, 2003) oldukları gerçeğinin tamamen ihmal edilmiş olmasıdır.

Temel unsurlar iki ulus hegemonik proje için küresel anlamda yeni muhafazakâr ideoloji tarafından seçilecek olsalar ve özellikle ikinci ulus için, iman etme, kanaat etme ve itaat etmeyi öngörüyor olsalar bile, en azından ilk ulus için, iman edilecek kutsalı seçme/yaratma, kanaat edilecek koşulları üretme, itaat edilecek kuralları belirleme ve bunları özgül bir ulusal popüler program halinde sunma yükünü doğurmaktadır. Özal döneminde ortaya çıkan yeni sağ, dayandığı oydaşmanın zayıf temelleri nedeniyle Özal’ın şahsını da aşan bir biçimde, bu tür bir önderliği top yekûn üstlenmek konusunda başarısız olmuştur. Recep Tayyip Erdoğan ve AK partinin ise bu konuda Özalizme göre daha başarılı bir program ürettiklerini ileri sürmek mümkündür.

Turgut Özal, ilk ulusun hegemonik önderlik konusundaki yetersizliğini ve birey-toplum-devlet-siyaset ilişkilerini dönüştürmek konusundaki başarısızlığını, 1982 anayasasında yaptığı değişikliklerle çözmeye çalışmıştır. Türkiye’de toplumsallaşmanın yeni hegemonik projeye öncel ancak onunla uyumlu öğeleri olarak seçilen ve Özal döneminde anayasada yeniden düzenlediği bu unsurlarla beraber, Anayasanın kendisi bir hegemonik proje olarak ortaya konmuştur. Bu haliyle anayasa “devletin iktisadi alan dışındaki her kesime el atmasını mümkün ve meşru kılan bir “yetkiler kılavuzu” niteliğindedir” (Tanör, 1986, s. 61). Bu yaklaşımıyla Özal, 12 Eylül askeri müdahalesinin, eksik bıraktığı kısımları tamamlamış, “(...) daha önce Türkiye’de hiç var olmamış ve Anayasanın kalbinde yer bulacağı bir ‘organik ideoloji’ oluşturulmaya çalışılmıştır” (Kaya, s. 30). Bu ideoloji dönem içinde, ‘liberal muhafazakârlık’ olarak isimlendirilmiştir.

Özal, ön gördüğü dönüşüm sürecinin gerektirdiği toplumsal özverinin boyutunu, “Milletlerin hayatlarında bazı nesillere büyük fedakârlıklar düşer. Mesela memleketimizde I. Cihan Harbi ile İstiklâl Harbine iştirak eden nesil böyle bir nesildir. Ekonomik gelişmede de her nesle bir fedakârlık düşmektedir. Her nesil kendi evlatları olan gelecek neslin daha iyi bir yaşama düzeyine çıkmasını düşünerek bu fedakârlığı yapmalıdır” (Özal, 1993, s. 27); sözleri ile ortaya koyan Özal, 1992 yılında, artık SSCB’nin de aynı dönüşümün parçası olduğunu belirttiği bir konuşmasında (Özal, 1992), girilen yolun alternatifsizliğini, bütün dünya da bu yeni görüşün hâkim olduğu tezi üzerinden savunmuştur.

Özalizm ve çağdaşları Reaganomi ve Thatcherizm kendilerini oldukça çalkantılı bir dönemde var ettiler. 1970’li yıllar her ne kadar modern muhafazakârlığın içinde doğduğu Fransız devrimi konjonktürü ile bir tutulamazsa da dünya ölçeğinde yayılan ve toplumların anahtar kurumlarının çöküşüne kadar ilerleyen kriz, toplumsal psikolojiyi ciddi ve olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle Özalizm “1980 öncesi 3,5 yıllık yoğun politik çalkantıların kitlelerde yarattığı yorgunluktan, sosyal demokrasinin yarattığı büyük hayal kırıklığından ve iç savaş dehşetinden yararlanmasını bil(miştir)” (Zaralı, 1986, s. 82).

Ancak Özal, 1987 seçimlerinin hemen öncesinde Demirel’in milliyetçi muhafazakârlık temasını vurgulu biçimde propaganda malzemesi olarak kullanmasının siyasi sonuçlarını göze alamayarak, bu yaklaşımından vazgeçmiştir. Oysa Özal’ın ulusal popüler programının önemli köşe taşlarında biri “sağ ve solun, gericilik ve modernitenin ve Türklüğün tamamen revize edilmesi(dir)”. (Tünay, 1993, s. 4) ANAP’ın ve Özal’ın bu hamlesi Özalizm açısından birçok şeyi değiştirmiştir diyebiliriz.

4.4. Liberal muhafazakârlık özgünlük mü, örtülülük mü

2000’ler Türkiye’inde toplumsallaşan muhafazakârlık ve dolayısıyla muhafazakâr bir siyasal toplumun temellerini atan zihniyet, liberalizmin siyasi değil, ekonomik manada benimsenmesi konusunda kayda değer bir çaba göstermiştir. Ragıp Zaralı, liberalizmin Özal döneminde “ANAP’ın ABD’de Reagancılık ve İngiltere’de Thatcherizm ile yaptığı önemli siyasal ve ideolojik alışverişler” (Zaralı, 1986, s. 79) üzerinden takip edilebileceğini ifade eder ve ekler: “ideolojik olarak batıda da ekonomik liberalizm ve siyasal liberalizmin yolu birbirinden ayrılıyor. Siyasal liberalizme yeni sağ, atması gereken bir yük olarak bakıyor. Özal, ekonomik liberalizmin kendiliğinden siyasal liberalizmi doğuracağını söylemişti, ama bugün burjuva kesiminde Özal’a yöneltilen eleştirilerden biri de siyasal liberalizmi boşlamasıdır” (Zaralı, 1986, s. 79).

Esas itibarı ile eleştiriye konu olan siyasal liberalizmin boşlanması meselesi, iktidardan muhalefete düşen ortodoks liberal (daha fazla ayrıntı için bkz. Jessop, 2002) bakışın, iktisadi liberalizmin siyasal liberalizm olmaksızın yaşayamayacağı yönündeki kabulünden ileri gelmektedir. Özal bu görüşe katılmadığını şu sözlerle açıklıkla ifade etmiştir; “(d)evletçi görüşe sahip olmadığım kadar da klasik liberal özel sektör görüşüne de sahip değilim.” (Uras, 2009, s. 114). “Somut ifadesini “geleneksel liberalizm” projesinde bulan bu muhafazakâr-liberal çizgi millet, din, yerlilik, gelenek gibi kavramların küresel kapitalizm, piyasa ekonomisi, hukuk devleti, formel liberal haklar ile eklenmesine dayan(ır)” (Akça, t.y., s. 461). Siyasal alana hâkim olan ilkeler hemen tamamen muhafazakâr ideolojinin belirlenimindedir. Ancak muhafazakârlıkça belirlenen bu “yeni siyasalın” çerçevesi, yine muhafazakârlığın geçirdiği dönüşümün yarattığı çelişkiler sebebiyle oldukça muğlâktır.

Yeni muhafazakârlığın önemli paradokslarından biri, muhafazakârlığın temellerinin prekapitalist toplumsal düzene dayanması ve onun sınıfsal çatışkılarını göz önünde bulundurarak şekillendirilmiş bir felsefe olmasına karşın, bugün artık kapitalist piyasacı toplumun gelişimini ve sınıfsal çıkarlarını koruyan başlıca felsefe haline gelmiş olmasıdır (Hoover, 1987, s. 247).

Diğeri ise, muhafazakârlığın “bireylerin analizlerine dayanan rasyonel toplum mühendisliğinin yerine bireyin daha araçsal bir rol üstlendiği toplumsal evrimci düşünceyi” (Özsel, 2010, s. 421) öne çıkarması ve “böylelikle özünde toplumsal bir varlık olan insanın bizatihi kendi varlığını tehlikeye atmasının” (Özsel, 2010, s. 422-423) önüne geçilmesi yolundaki kabulünün, siyasal liberalizm bir yana bırakılsa dahi, liberal ilkelerle ciddi biçimde çelişen mantığıdır.

Ancak liberalizm ve muhafazakârlığın birbiri ile uyumsuz görünen mantığı pratikte, iktisadi ve siyasi davranışta çok basit bir ilke; pragmatizm etrafında ortaklaşır. İki kampı birbirinden ayıran görünür bir çizgi yoktur. Bunun yerine aralarında bir yerde, aynı anda muhafazakârların en liberali ve liberallerin en muhafazakârı olan bir adam durur. Gerçek liberallerde donuk bir muhafazakârlık rengi, gerçek muhafazakârlarda acı bir liberalizm tadı vardır ve herkes, aşırı radikaller bile, kendi çıkarları saldırı altında ise muhafazakârca davranabilirler (Rossiter, 1962, s. 13). Muhafazakârlık ve liberalizm birlikteliğinin “gerçek doğası” dolayısıyla Özalizmin kilit taşı pragmatizmdir.

Turgut Özal’ın bu çizgiyi Türkiye toplumuna taşımaktaki en büyük başarısı, liberal muhafazakâr ruhu yaşamına taşıması ve bu sayede bir rol model oluşturabilmesidir. Özal, iki kamp arasındaki sınırdaki durabilmeyi ustalikle başarmış hem liberaller için hem muhafazakârlar için, kendi düşünce ve özelemlerini yansıtan bir lider portresi çizmiştir.

Özalizm, Özal’ın şahsında cisimleşmiş; açıkça bir askeri darbeyi arkasına alarak iktidarı elde eden bir siyasetçi olmasına karşın tarz olarak asla bir diktatör gibi davranmamıştır. Özal’ın darbe hükümetinde başkan yardımcılığı yapmasının hemen ardından yeni kurduğu partisi ile ve yüksek bir oy oranıyla iktidara gelişi, halkın da onu bir diktatör olarak görmediğinin kanıtıdır.

5. Sonuç

Özalizmin yeni muhafazakâr ilkeleri Türkiye toplumuna ve siyasetine uyarlama biçimini ele alırsak, karşımıza tahlili güç karmaşık bir yapı çıkar.

Hem yeni hegemonyanın ve hem de onun bir bileşeni olarak yeni muhafazakâr ideolojinin, Türkiye’ye girişi birçok aşama ve birçok stratejinin ardı ardına, üst üste ve yan yana uygulanması ile sağlanmaya çalışılmıştır.

İlk aşama Türkiye’nin yeni zihniyete uygun ilk “sivil toplum” örgütü olan TUSİAD’ın inisiyatif olarak, “sosyal demokrat” hükümeti düşürmesidir. İkinci önemli gelişme ise, 24 Ocak kararları, yani ekonomik entegrasyon aşamasıdır. Bunu takiben, neredeyse tam bir adanmışlıkla burjuvazinin yapısal uyum programını desteklemek üzere yapılan 12 Eylül darbesi vuku bulmuştur. Ardından darbe hükümeti, yeni anayasa ve Özal hükümetleri gelir. Tüm bu sayılan adımların ve girişimlerin detaylarına bakıldığında bulunabilecek farklılıklar ve yeni hegemonyaya tam olarak uygun düşmeyen eğilimleri bir yana, hepsinin ortak paydası Özal’ın çizdiği perspektiftir.

Bu perspektifin neo-liberal açısının dönem içinde ve sonrasında da yoğun biçimde analizlere konu olmasına karşın, yeni muhafazakâr açısının genellikle ihmal edilmişinin iki nedeni vardır. Bunlardan biri Türkiye’ye özgü sağ siyasetin genel mantığından, diğeri ise Özalizmin kendi tercihinden kaynaklanmıştır.

Öncelikle, Türkiye’ye özgü sağ siyasetin genel mantığına bakarak başlarsak; karşımıza en genel hatlarıyla ulusçuluk, İslamcılık, çağdaşlaşma eğilimleri ve bunların yanında ya da üstünde, adının zikredilmesine bile gerek duyulmaksızın bir şemsiye gibi duran, muhafazakârlık çıkar. Bir başka deyişle, Türkiye’de sağ siyasetin ana teması, “milli ve manevi değerlerimizi kaybetmeden modern dünyaya yetişmek”tir. Yeni dönemi koşullayan dinamikler incelenirken, muhafazakârlığın silik bir tema olarak karşımıza çıkmasının altında yatan neden de budur. Kuruluşundan bugüne, oluşturduğu siyasetin

temel problemi muhafazakâr bir perspektiften modernleşmek olan bir ülkede, muhafazakârlığın ne yeniliği ne de bu yeniliğin küreselleşme olarak anılmaya başlayacak olan, kapitalist dünyaya eklenme sürecinde oynadığı belirleyici rol tam olarak anlaşılabilmiştir.

Özalizme özgü yanı ise, Özal’ın kendi siyasi çizgisini ulusal popüler programına uygun olarak liberal muhafazakâr olarak adlandırmayı tercih etmesi ve eski ile yeni ayrımını bu siyasi çizgiyi mutlaklaştırmak için kullanmasından ileri gelmiştir.

Özal’ın yeni hegemonyayı Türkiye’ye taşımak ve buna uygun bir zihniyet ve toplumsal yapı oluşturmakla ilgili en önemli adımı da yine liberal muhafazakârlık kavramsallaştırmasıdır. İlk bakışta çok önemli görünmeyen bu girişim aslında Özalizmin en büyük başarısıdır. Artık Türkiye siyasetinde, sıradan insanın yalnızca bir partinin seçmeni hatta taraftarı (“Demokrat partililer” / “Halk partililer”) olması dönemi kapanmış; insanlar bir siyasi görüş etrafında örgütlenebilme, siyasi görüşü sorulduğunda göğsüne gererek “biz liberal muhafazakârız” diyebilme lüksüne kavuşmuştur. Özalizm liberal muhafazakâr çizgi ile iki ulus hegemonik projenin sınırını da belirginleştirmiştir. Böylece, genellikle eski siyasetler olarak toplulaştırılarak muhalefete ittiği sağ ve sol görüşlerin karşısına darbe öncesi, darbe hükümeti ve darbe hükümeti sonrası yer aldığı oluşumları değil, bir zihniyet yapısını koymayı hedeflemiştir.

Böylece bu çerçevede içinde güdülecek siyasetler sayesinde, yurttaşların hem “kendi vicdani inançları içinde mutlu ve huzurlu yaşama” hakkı temin edilmiş olacak, hem de daha çok çalışma, daha çok kazanma istek ve kabiliyetlerinin önüne set çekilmemiş olacaktır. Özalizm ve yeni sağ bu görünüşleriyle, “Protestan Ahlakın” yeniden keşfidir.

Üçüncü olarak, Özal döneminde başlayan yeniden yapılandırma sürecinin ne derecede etkili olduğuyla ilgili elde ettiğimiz sonuçlara bakarsak, öncelikle üzerinde durmamız gereken mesele Özal döneminin bitmemiş, ancak Özal’ın ölümü ile kesilmiş olmasıdır.

Sonuçları öncelikle bu açıdan değerlendirmek istememizin sebebi ise, Özal’ın bizzat kendisinin “İkinci dönüşüm” adını verdiğini bir süreci başlatmak üzereyken hayatını kaybetmesidir.

Özal, her ne kadar cumhurbaşkanlığı yaptığı süreçte ülke siyasetine doğrudan müdahil olmaya çabalamışsa da ne kendi partisinin iktidarı döneminde ne de Süleyman Demirel hükümeti sırasında işler istediği gibi gitmiştir. Özal’ın kendi tahlilleri Özalizmin, dolayısıyla da yeni sağ çizginin, Türkiye’de tam anlamıyla oturmadığı yönündedir. Özal’ın ağabeyi Yusuf Bozkurt Özal, Türkiye siyasetinin yeniden yapılandırılması meselesinin Özal’ın görüşüne göre de tamamlanmamış olduğunu şu sözlerle dile getirir:

“Bana göre, Özal’ın yapmak isteyip yapamadıkları, yaptıklarından daha çok ve belki de daha önemlidir. Zaten öyle olmasaydı, “ikinci değişim programına” gerek duymaz, hatta bu uğurda canını vermezdi.” (Doğan, 1994, s. 367)

Ercüment Konukman ise, Özalizmin ulusal popüler programının, ANAP dâhil merkez sağda yeni bir oydaşma yaratamaması dolayısıyla Özal’ın başlatmayı hedeflediği süreci şöyle anlatır:

“(Özal) cumhurbaşkanlığını bırakarak yeniden siyasete dönmek, başlattığı yeni siyasi hareketin başına geçmek ve ‘ikinci değişim programını’ hayata geçirmek istiyordu. Bunu düşünmek bile onu sevindirmeye yetiyordu. Sayıları az da olsa 17 yürekli arkadaşı onun başlattığı yeni harekette yer alma sözü vermişti. Bin bir emekle kurdukları partilerinden istifa ederek Özal’ın yanında yer almışlardı. (Özal) bizim bu hareketimize sevinmişti ancak bu sevinci buruktuk çünkü bu yeni hareketin içinde her zaman çok yakınında olan ikbal ve değer verdiği, birçok arkadaşı ve dostu yoktu” (Doğan, 1994, s. 366).

Özalizmin en belirgin hatalarından biri, en önemli hamlesi olan liberal muhafazakârlığı, Özal’ın şahsını ve liberal ve muhafazakâr kampların her ikisini dengede tutan önderliğini öne çıkarttığı kadar vurgulayamamasıdır. Özalizm, hegemonyanın değilse bile, hegemonik projenin, kendine öncel ve verili toplumun, toplumsallaşma sürecine içsel unsurları barındırmasının gerekliliğini (Jessop, 2003) ve bu unsurların, genellikle, siyasi mücadele süreçleri içinden yansıdığı, teknik ve ekonomik terimlerle tanımlanabilir ancak belirlenemez (Jessop, 2003) oldukları gerçeğini tamamen ihmal etmiştir. Yeni bir hegemonyayı var etme sürecinin ayrılmaz bir parçası olan hegemonik önderlik, bu unsurlar, iki ulus hegemonik proje için küresel anlamda, yeni muhafazakâr ideoloji tarafından seçilecek olsalar ve

özellikle ikinci ulus için, iman etme, kanaat etme ve itaat etmeyi öngörüyor olsalar bile, en azından ilk ulus için, iman edilecek kutsalı seçme/yaratma, kanaat edilecek koşulları üretme ve itaat edilecek kuralları belirleme ve bunları özgül bir ulusal popüler program halinde sunma yükünü doğurmaktadır. Özal döneminde ortaya çıkan yeni sağ oydaşma zayıf temelleri dolayısı ile Özal'ın şahsını aşarak bu tür bir önderliği topyekûn üstlenmek konusunda başarısız olmuştur.

Turgut Özal, ilk ulusun hegemonik önderlik konusundaki yetersizliğini ve birey-toplum-devlet-siyaset ilişkilerini dönüştürmek konusundaki başarısızlığını, medeniyetin temel unsurları olarak kabul ettiğini söylediği üç temel hürriyet çerçevesinde 1982 anayasasında yaptığı değişikliklerle çözmeye çalışmıştır. Türkiye'de toplumsallaşmanın yeni hegemonik projeye öncel, ancak onunla uyumlu unsurları olarak seçilip anayasada Özal döneminde yeniden düzenlenen bu unsurlarla beraber, Anayasanın kendisi bir hegemonik proje olarak ortaya konmuştur. Bunun yanında Özalizm zihniyette ciddi bir dönüşümün tohumlarını atmıştır. Dolayısıyla Özalizmin Türkiye'nin siyasi ikliminde hiçbir dönüşüme yol açmadığı öne sürülemez. Özal, Türkiye siyasetine "Gelişen Türkiye" mottosunun ifade ettiği yeni bir model çizmiştir.

Yeni model, Özal'ın deyimi ile Türkiye'nin kalkınmasının önündeki tüm engellerin aşılması amacı ile eski siyasetlerin bir yana bırakılarak ferde imkân ve sorumluluk verilmesi esasına dayalı, serbest piyasa ekonomisi sistemidir. Serbest piyasa ekonomisine entegrasyon için ön görülen ilk hedef olan "İhracatı geliştirmeye dayalı kalkınma stratejisine geçiş, 'huzur ve güven' ortamının kurulması, (...) yeni tip bir bireyciliğin ortaya çıkışı ve her şeyden önce Yeni Sağ bir hareketin oluşması, (Türkiye'de siyaseti) yeni dengeye götüren en çarpıcı gelişmelerdir" (Kaya, t.y., s. 29).

Özalizmin diğer "başarısı", ulus devlet mitini temelinden sarsmak olmuştur. Göle'ye göre, Özal "(...) kimliğimizden ödün vermeden, kimliğimizi inkâr etmeden, hatta kimliğimizi daha çok ön plana çıkararak çağı yakalayabildiğimizi kanıtladı. Müslümanlıkla modernliğin sentezini yaparak Müslüman ve modern olunabileceğini haykırdı. (...) Toplumun yaşam tarzını değiştirdi" (Doğan, 1994, s. 307-308). Böylelikle Kemalist ideolojide ciddi bir yarık açılmasına neden oldu. Ancak yine de önünü açtığı dönüşüm ve sarstığı yerleşik siyaset ve zihniyet yapısında hedeflediği noktaya ulaşamadı. İstenilen sonucun alınmamasının Özal'ın izlediği siyasa ve siyasetten bağımsız nedenleri de olduğuna kuşku yoktur. Bu nedenler şöyle sıralanabilir:

Yapısal dönüşüm için gereken sert ekonomik tedbirlerin kısa dönemde sonuç verecek türden olmayışı ve yeni sağın -henüz burjuva sınıfı haricinde- ilk ulusu oluşturması ön görülen aktörlerinin, yeni bir birlik duygusunu körükleyecek "maneviyatı" yaratacak yeterliliğe ulaşamamıştır.

Sonuç olarak, denilebilir ki Özalizm, Türkiye siyasetinin yeni hegemonyaya ve çalışma özelinde daha öncelikli olmak üzere, yeni muhafazakâr yeniden yapılandırma ile uyumlaştırılması için bir temel atma çalışması niteliğindedir. Liberal muhafazakârlıkla toplumsal tabanı bir parti değil, bir zihniyet etrafında örgütlenme fikri; bu örgütlenmeyi, siyasal bir zeminden çok hatta bunlardan kaçınarak sivil toplum örgütleri üzerinden sağlama girişimi, retorikte otorite figürü olarak ceberut devlet yerine, aşkın bir kaynağın kullanılması, kendisinden sonra iktidara gelen sağ siyasetlerin bakışını ve stratejilerini etkilemiştir.

AK Partinin Muhafazakâr demokrat çizgisi ve dernekler, vakıflar vb. sivil toplum örgütleri üzerinden yürüttüğü başarılı siyasal ve ideolojik programında, Özalizmin derin etkisini tespit etmek mümkündür.

6. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

7. Çıkar çatışması beyanı

Çalışmanın yazarı bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

8. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akça, İ. (t.y.). Türkiye günlüğü: Yeni sağın organik aydınları. A. Çiğdem (Dü.) içinde, *Modern Türkiye’de siyasi düşünce muhafazakârlık*, İletişim Yayınları.
- Aktan, C. C. (Mayıs-Haziran, 1996). Turgut Özal’ın değişim modeli ve değişime karşı direnen güçlerin tahlili. *Türkiye Günü Dergisi* (40), 15-32.
- Aktürk, N. D.-B. (1998). *Hükümetler ve programları, Ulusu Hükümeti (Cilt III.)*. TBMM Basım Evi.
- Baksan, B. (12 Temmuz, 2010). <http://Yenisafak.Com.Tr/Yorum/?İ=181659>
- Barlas, M. (Ocak, 2000). Turgut Özal, "Geleceğe Bakış"- "Değişim", EK 6, 16 Ekim 1992, İstanbul, Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Marmara Kulübü Toplantısı’ndaki konuşmaları, içinde *Turgut Özal’ın anıları*. Birey Yayıncılık.
- Barlas, M. (Ocak, 2000). *Turgut Özal’ın anıları*, Birey Yayıncılık.
- Bourdieu, P. L. W. (t.y.). Neoliberal yenikonuş: Gezegensel yeni dil üzerine notlar. (E. Göker, Çev.) 05 15, 2010 tarihinde alındı.
- Burke, E. (1986). *Reflections on the revolution in France*, Penguin Books.
- Çolaşan, E. (1993). *12 Eylül Özal ekonomisinin perde arkası*. Milliyet Yayınları.
- Doğan, K. (Nisan, 1994). Nilüfer Göle ile röportaj. İçinde, *Özal belgeseli*. Türk Haber Ajansı Yayınları.
- Doğan, K. (Nisan, 1994). *Özal belgeseli, Yusuf Bozkurt Özal’la röportaj*. Türk Haber Ajansı Yayınları.
- Göka, E., S. G. (Ağustos, 2003). Bir hayat insanı olarak Türk muhafazakârı ve kaygan siyasal tercihi. A. Çiğdem (Dü.) içinde, *Modern Türkiye’de siyasi düşünce Cilt 5/ Muhafazakârlık*. İletişim Yayınları.
- Gökmen, Ö. (Şubat, 2003). Tek-Parti dönemi Cumhuriyet Halk Partisi’nde muhafazakâr yönelimler. Turkology Update Leiden Project Working Papers Archive Department of Turkish Studies, Universiteit Leiden, (Universiteit Leiden).
- Gökmen, Y. (1993). I. Bölüm. M. S. Oya Ayman Büber (Dü.) içinde, *Bütün yönleriyle Özal ve dönemi 1983-1993* (Cilt Tempo Kitapları 2). Tempo Yayınları.
- Güngen, A. (2014). 1980’ler Türkiye’inde Devletin yeniden yapılandırılmasına dair yaklaşımlar üzerine eleştirel notlar. *Mülkiye Dergisi*, XXX (250).
- Harbour, W. R. (1982). The foundations of conservative thought: An Anglo-American tradition in perspective. Notre Dame: University of Notre Dame.
- Hoover, K. R. (Nisan, 1987). The Rise of conservative capitalism: Ideological tensions within the Reagan and Thatcher government. *Comparative Studies in Society and History*, 29(2), 245-268.

- Jessop, B. (Temmuz, 2002). Liberalism, neoliberalism, and urban governance: A state-theoretical perspective. *Antipode*, 34(3), 452–472.
- Jessop, B. (Ekim, 2003). Putting hegemony in its place. *Jurnal of Critical Realism*, 2(1).
- Jessop, B. (Mayıs, 2008). *Devlet teorisi, kapitalist devleti yerine oturtmak*. (A. Özcan, Çev.). Epos Yayınları.
- Jessop, B. K. (Aralık, 1987). Otoriter popülizm-iki ulus ve Thatcherizm. Dünün ve bu günün defterleri dünya sorunları dizi-, içinde *Emperyalizmin bunalımı dosyası*. Alan Yayıncılık.
- Jessop, B., N.-L. S. (2006). *Beyond the regulation approach: Putting capitalist economies in their place*. Edward Elgar Publishing Limited.
- Kalmbach, P. (1987). Yeni muhafazakâr Friedmancı. Alparslan Işıklı (Ed.) içinde *Bir Başka İktisat / Yeni Muhafazakar, Friedmancı, Monetarist Görüş Üzerine İncelemeler ve Öneriler*, Alan Yayıncılık.
- Karadağ A., S. B. (t.y.). Özal policies in the process of development of democratic civil society Erişim Tarihi: 12 Ekim 2011.
- Kaya, R. (t.y.). Adını koyalım tutmayan hegemonya. *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, XXI (204), 28-31.
- Keyman, E. F. (2004). Avrupa’da ve Türkiye’de sivil toplum. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*.
- Kozanoğlu, H. (Mart, 2008). 5. Oturum Başlıksız Sunum. Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu. 13-14 Kasım. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Ankara.
- Köker, L. (Ağustos, 2003). Liberal muhafazakârlık ve Türkiye. L. Köker, & A. Çiğdem (Dü.) içinde, *Modern Türkiye’de siyasi düşünce / muhafazakârlık* (Cilt 5, s. 274). İletişim Yayınları.
- Lawrence, W. Y. (Ocak-Mart, 2007). Debilitating public deliberation: Ronald Reagan’s use of the conversation metaphor, *Southern Communication Journal*, 72(1), 37–54.
- Livingston, J. (Eylül, 1956). Liberalism, Conservatism, and the role of reason. *The Western Political Quarterly*, (9), 641-657.
- Nisbet, R. (1990). Muhafazakârlık. R. T.Bottomore, içinde, *Sosyolojik çözümlemenin tarihi* (s. 97-133). Verso Yayınları.
- Oakeshott, M. (1991). On being conservative, rationalism in politics and other essays.
- Overbeek H., & Van Der Pijl K. (t.y.). Lockean heartland in political economy. İçinde, *Restructuring hegemony in the global political economy*. Routledge.
- Özal, T. (Mart, 1993). Kalkınmada yeni görüşün esaslar. İçinde, *Değişim belgeleri 1, 1979-1992*. Kazancı Matbaacılık.
- Özal, T. (2 Ekim 1992). Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın "Türkiye ve Gelecek" konulu konuşmaları: Türkiye’de gerçekleşen büyük değişim: İkinci Değişim hedefi 15 ileri batı ülkesinin arasına katılmak İstanbul. Ankara, Conrad Otel.
- Özal, T. (2 Ekim 1992). İkinci değişim hedefi 15 ileri batı ülkesinin arasına katılmak. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın İş Dünyası Vakfı Toplantısı’ndaki Konuşmaları, *Türkiye’de gerçekleşen büyük değişim*, İstanbul.
- Özal, T. (t.y.a). Başbakan Turgut Özal’ın Hürriyet Gazetesi yazarı Esen Ürün’ün sorularına verdiği cevaplar. İçinde, *Başbakan Turgut Özal’ın basın mensuplarına açıklama konuşma ve mülakatları*.
- Özal, T. (t.y.b). Başbakan Turgut Özal’ın Tercüman Gazetesi yazarı Taha Akyol’un sorularına verdiği cevaplar, içinde *Başbakan Turgut Özal’ın basın mensuplarına açıklama konuşma ve mülakatları*.

Alca, D. (2021). Liberal muhafazakârlıktan muhafazakâr demokratiğe: Türkiye’de yeni muhafazakârlık

- Özal, T. (t.y.c). *Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal’ın bazı konuşmaları*. Cumhurbaşkanlığı Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü.
- Özkazanç, A. (Haziran, 2005). Türkiye’nin neo-liberal dönüşümü ve liberal düşünce. *Tartışma Metinleri*, No.85. Ankara Üniversitesi.
- Özsel, D. (Nisan, 2010). Radikalizm ve muhafazakâr düşünce: Yeni muhafazakarlık ne kadar yeni? A. Öztürk (Dü.) içinde, *Yeni sağ, yeni sol*. Phoenix Yayınları.
- Pearce, M. W. (1992). *Reagan and the public discourse in America*. (M. W. Pearce, Dü). University of Alabama Press.
- Perle, R. (Eylül, 1999). A Turkish story. *The First Annual Robert Strausz-Hupé Lecture*, 7(11).
- Quinton, A. (1993). Conservatism. A. Quinton, & P. P. Robert E. Goodin (Dü.) içinde, *A companion to contemporary political philosophy* (s. 244-268). Oxford Blackwell.
- Robertson, J. C. (1980). *The conservative decade*. Arlington House Publishers.
- Rossiter, C. (1962). *Conservatism in America: The thankless persuasion*, Alfred A Knopf, New York: Alfred A Knopf.
- Rucht, D. (Haziran, 2011). Civil society and civility in twentieth-century theorising. *European Review of History. Revue europeenne d’histoire*, 8(3), 387–407.
- Sönmez, M. (t.y.). *Özal ekonomisi ve işçi hakları*. Belge Yayınları.
- Tanör, B. (Ocak/Şubat, 1986). 1980 sonrası anayasal bilançosu. *Yapıt* (14), 44-72.
- Tünay, M. A. E. (1993). *The political and socioeconomic transformations of Turkey*, Preager Publ.
- Uras, F. B. (Ocak, 2009). *Fikir üreten fabrika: TÜSİAD’ın ilk on yılı 1970-1980*. Doğan Kitap.
- Ülken, H. Z. (1933). *İnsani vatanperverlik*. Remzi Kitaphanesi.
- Ülken, H. Z. (2019). Eğitim krizinin kökleri ve üniversiteler. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 2 (1), 1-22. DOI: 10.1501/Egifak_0000000254
- Van Der Pijl, K. (1998). *Transnational classes and international relations*. Routledge.
- Wilson, F. G. (Şubat, 1941). A Theory of conservatism. *The American Political Science Review*, 35(1).
- Wolin, S. S. (Aralık, 1954). Hume and conservatism, *The American Political Science Review* (48), 999-1016.
- Yeşilyurt, T. (06-08 Eylül, 2002). Globalleşen dünyada dinin anlamı. *Bir Kelam Problemi Olarak Din-Dünya İlişkisi Sempozyumu* içinde (ss. 133-152), Türkiye: Çorum.
- Zaim, S. (Haziran, 2007). *Türkiye’nin yirminci yüzyılı* (Cilt III) İşaret Yayınları.
- Zaralı, R. (1986). *ANAP üzerine tezler ve düşünceler, sağda ve solda liberalizm* (Cilt 11. Tez Kitap Dizisi 2). Belge Yayınları.